

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ ADAYLIK STATÜSÜNÜN KOPENHAG EKONOMİK KRİTERLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE KATILIM NORMLARINA TÜRKİYE EKONOMİSİNİN UYUMU

Dr. Murad KAYACAN¹
Nuran ALKAN²

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye ekonomisinin Kopenhag ekonomik kıstasları çerçevesinde Avrupa Birliği’ne uyumunu ve bu konudaki performansını incelemektir. Çalışmada Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkileri tarihsel olarak kısaca özetlenerek, ekonomideki son gelişmelere vurgu yapılacaktır. Türkiye’nin temel makroekonomik göstergeleri ayrıntılı olarak incelendikten sonra da Türkiye’nin Kopenhag ekonomik kıstaslarını yerine getirmedeki yeterliliği ele alınacaktır.

ANAHTAR KELİMELER: Avrupa Birliği; Kopenhag Ekonomik Kriterleri; Türkiye Ekonomisi.

JEL Kodu: E20, F40.

ABSTRACT

The aim of this essay is to analyze Turkish economy and its performance of adoption to the European Union system, in the context of the Copenhagen economical criteria. In this study there will be a short historical background of the relations between Turkey and European Union. Analyzing Turkish basic economical factors, it will be discussed whether and how Turkey can accomplish Copenhagen economical criteria. The recent economical indicators of Turkish economy will also be considered alongside the text. The basic methodology of the study is based on analyzing data within above mentioned paragraphs.

KEY WORDS: EC; Copenhagen Economic Criteria; Turkish Economy.

JEL Classification: E20, F40.

¹ murad.kayacan@imkb.gov.tr

² nuran.alkan@stu.bahcesehir.edu.tr , nuranalkan@yahoo.com

1. AVRUPA BİRLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Avrupa kıtasında bir 'birlik' oluşturma düşüncesi 14. yüzyılda ortaya çıkmış; ancak birlik oluşturmaya yönelik ilk adımlar II. Dünya Savaşı sonrasında atılmıştır. I. ve II. Dünya Savaşlarından büyük kayıplarla çıkan birçok Avrupa devleti, savaş sonrası eski gücünü yeniden kazanmak, dünya ekonomisinde piyasa kurallarını işletebilmek ve tekrar bir savaş yaşamamak için birleşmeyi gerekli görmüştür. Bu yöndeki ilk girişim, 1950'de Fransız Dışişleri Bakanı Robert SCHUMAN'dan gelmiştir. Avrupa'nın bütünleşmesi gerektiği görüşünü esas alan öneri, savaş sanayiinin ana maddeleri olan kömür ile çeliğin üretim ve kullanımının uluslar üstü bir organın sorumluluğunda yönetilmesini öngörüyordu. Fransa'nın bu çağrısına 1951 yılında Federal Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksembourg, karşılık vererek 18 Nisan 1951'de Paris'te imzaladıkları bir Antlaşma ile *Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu*'nu (AKÇT) kurdular (Karluk, 2002: 9). Nitekim kömür ve çelik sektöründe başlayan bu ekonomik bütünleşme Avrupa'da sürekli barışın sağlanmasının ilk adımı olmuş ve bugünkü Avrupa Birliği'nin temeli böylece atılmıştır [1]. Paris Antlaşması'nı imzalayan altı ülke, 1 ve 2 Haziran 1955 tarihlerinde İtalya'nın Mesina şehrinde düzenlenen toplantıda iki yeni Avrupa Topluluğu'nun daha kurulmasını kararlaştırdı. 25 Mart 1957'de, Roma'da imzalanan Antlaşmalarla atom enerjisinin barışçı amaçlarla kullanımını öngören *Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu* (EURATOM) ile ekonomik yaşamın tüm alanlarında bütünleşme ve işbirliğini sağlamak ve üye devletlerle ortak bir pazar oluşturarak mal, personel ve hizmetlerin serbestçe taşınmasını sağlayan *Avrupa Ekonomik Topluluğu* (AET) kurulmuştur. 1 Temmuz 1967'de yürürlüğe giren füzyon antlaşması ile AKÇT, AET ve EURATOM (Çılbant, 1999: 264) için tek bir Konsey, Komisyon ve Parlamento oluşturulmuş, bütçeleri birleştirilerek "Avrupa Toplulukları" terimi kullanılmaya başlanmıştır. İlk genişlemede; 1972'de İngiltere, İrlanda ve Danimarka Avrupa Birliği'ne üye olmuş (DİE, 1980: 78), 1981'de gerçekleşen ikinci genişleme dalgası ile de Yunanistan birliğe üye olurken, 1986'da İspanya ve Portekiz'in katılmasıyla üye sayısı 12'ye yükselmiştir. Birlik, 1 Ocak 1995'ten itibaren "*Avrupa Birliği*" (AB) olarak anılmaya başlamış, aynı yıl Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılımıyla 15 üyeli hale gelmiştir. Litvanya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Estonya, Letonya, Malta, Kıbrıs'ın da katılımıyla Birliğin üye sayısı 25'e yükselirken, son olarak beşinci genişleme dalgasıyla 1 Ocak 2007'den itibaren Bulgaristan ve Romanya'nın da katılımıyla üye sayısı 27'ye yükseldi.

1.1. TÜRKİYE-AET ORTAKLIĞININ KURULMASI

Cumhuriyetin ilanından bu yana tüm alanlarda yüzünü batıya çeviren Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa kıtasında ekonomik alanda AB ülkelerinin önemli bir ortağı olmuş ve hızla gelişmekte olan uluslararası örgütlenme çabaları içinde yer almıştır: 1949 yılında Avrupa Konseyi'ne, 1952 yılında ise Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü'ne (NATO) katılan ve 1951'de GATT'ı onaylayan Türkiye; IMF, Dünya Bankası ve OECD'nin kurucu üyesi ve Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) üyesidir [2]. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) 1958'de kurulmasının hemen ardından Avrupa bütünleşme hareketinin dışında kalmak istemeyen Türkiye, tam üye olmak isteğiyle 31 Temmuz 1959 tarihinde, Yunanistan'dan 15 gün sonra, Topluluğa ortaklık başvurusunda bulunmuştur (DTM, 1999: 315). Topluluğun tam üyesi olma isteği, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti için tam üyelik başvurusu ile birlikte bir devlet politikası haline gelmiştir (Bilgin, 1993: 130). Türkiye'nin başvurusunu değerlendirmeye alan Topluluk, uzun süren müzakereler sonunda, Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyeliğin gereklerini yerine getirmeye yeterli olmadığı gerekçesiyle geri çevirmiştir. Bunun üzerine Türkiye, 14 Nisan 1987 tarihinde ikinci kez "Avrupa Topluluklarına" üyelik başvurusunda bulunmuştur. 18 Aralık 1989 tarihinde AT Komisyonu Türkiye'nin tam üyelik başvurusu ile ilgili görüşünü açıklayarak, Türkiye'nin "*üyeliğe kabul edilebilir nitelikte*" olduğunu; ancak Türk ekonomisinin bütünleşme sürecinin başlatılması

için yeterli olmadığını, Türkiye’de demokratikleşme ve insan hakları uygulamalarının AB standartların çok gerisinde olduğunu, Türk-Yunan ilişkilerinin tam üyeliğin önünde engel olduğunu belirterek (Dağı, 1997: 155), ne AB’nin ne de Türkiye’nin böyle bir üyeliğe henüz hazır olmadığı gerekçesiyle yeni üye kabul edemeyeceklerini bildirmiştir. Türkiye’nin, Topluluğun kendi içindeki derinleşme sürecinin tamamlanmasıyla oluşacak yeni genişlemeye kadar beklemesi gerektiğini belirten AB; tam üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanmasını önermiştir. Bu öneri ülkemiz tarafından olumlu değerlendirilmiş, uzun süren görüşmeler sonucunda 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara’da; Türkiye, Federal Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika, Lüksembourg ve AET adına Konsey temsilcileri ile *Ankara Anlaşması* imzalanmıştır. Anlaşmanın 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmesiyle *ortak üye* statüsü kazanan Türkiye ile AB arasında böylece ortaklık ilişkisi başlamıştır [3]. Fesih hükmü olmadığından anlaşma amaçları gerçekleşene kadar yürürlükte kalacak olan Ankara Anlaşması, Türkiye ile AET arasında Gümrük Birliği kurulması yönünde üç dönemden oluşan bir bütünleşme modelini öngörmüştür.

1.2. GÜMRÜK BİRLİĞİ

Avrupa Birliği içinde sanayi mallarında gümrük birliği 1 Ocak 1968, tarım ürünlerinde ise 1 Ocak 1970 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Böylece üye devletlerin gümrük alanları, tek bir gümrük alanı haline gelmiştir [4]. Türkiye’de ise bu ortaklık rejiminin çerçevesi Ankara Anlaşmasıyla çizilmiş, detayları Katma Protokol ile belirlenmiştir. Bu çerçevede AT, bir kısım tekstil ve petrol ürünleri dışındaki sanayi ürünlerinde, Türkiye’ye karşı gümrük vergilerini, eş etkili vergi ve resimleri Katma Protokolün yürürlüğe girdiği tarihte kaldırmıştır. Türkiye ise, tespit edilen 12 ve 22 yıllık listelerde AT menşeli sınaî ürünlere gümrük sıfırlamasını ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesine uyumu, Katma Protokol’de öngörülen takvime uygun olarak gerçekleştirmiştir. “Bu durumun tek istisnası, 1996 yılında başlayan ve 2000 yılı sonuna kadar süren beş yıllık geçiş döneminde otomobiller, ayakkabılar, deriden mamuller ve mobilyalar gibi kısıtlı sayıdaki hassas ürün için üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) hadlerinden daha yüksek gümrük vergileri tatbik edilmesi olmuştur. Ancak 2001 yılı ithalat rejimimizin yürürlüğe konulması ile bu konudaki geçiş süreci de sona ermiş ve tüm sanayi ürünleri itibariyle OGT oranlarına uyum sağlanmıştır. 1 Ocak 2005 tarihi itibariyle yürürlüğe giren İthalat Rejimi de aynı çerçevede ve Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülüklerimizin yanı sıra, DTÖ taahhütlerimiz ve üçüncü ülkelerle imzalanan serbest ticaret anlaşmalarının hükümleri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bu kapsamda, sanayi ürünleri itibariyle üçüncü ülkeler için Gümrük Birliği öncesinde yüzde16 seviyesinde olan ortalama koruma oranı, 2005 yılı İthalat Rejimi kapsamında yüzde 4,2 seviyesine gerilemiştir” [5].

Gümrük Birliği, Türk ticaret ve rekabet mevzuatı ile politikalarında çeşitli değişikliklere yol açmış, Türk ekonomisi için yeni fırsatlar yarattığı gibi çaba gerektiren unsurlar da doğurmuştur. Türkiye; dış ticaret, gümrükler, rekabet, fikri ve sınaî haklar, devlet yardımları, sınaî mevzuat, tüketicinin korunması gibi pek çok alanda Avrupa Birliği mevzuatına uygun yasal düzenlemeler yaparak, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararında (OKK) belirtilen yükümlülüklerini yerine getirmiş, “Türk Sanayi” ve “rekabet” konusunda da kayda değer bir performans göstermiştir.

Türkiye’nin Avrupa Birliğine üye olma yönündeki hedef ve çabaları, gerek Gümrük Birliği’nin gerçekleştirilmiş olması gerekse Avrupa Birliğinin genişleme sürecine ilişkin olarak meydana gelen gelişmeler sonucunda yeni boyutlar kazanmıştır. Bir taraftan Gümrük Birliği sürecindeki yükümlülüklerimiz doğrultusunda faaliyetler sürdürülürken, diğer taraftan Avrupa Birliği’nin genişleme sürecinde yer alma yönündeki girişimler yoğunlaştırılmıştır.³

³ Avrupa Birliği ve Türkiye ile ilişkilerde ayrıntılı bilgi için bkz.: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, “Ankara Anlaşması ve Katma Protokol Metinleri ve Ekleri” İKV Yayınları, İstanbul, 1995; ayrıca bkz.: Rıdvan Karluk, “Avrupa Birliği ve Türkiye” Beta Basım Yayın, İstanbul, 1998: .515/619.

1.3. AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye olmak için başvurmasıyla başlayan Türkiye - Avrupa Birliği ilişkileri, izleyen 47 yıllık süreçte inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. Avrupa'ya hiçbir zaman sırt çevirmeyen Türkiye ve Jeo-stratejik-Jeopolitik konumundan dolayı Türkiye'yi hiçbir zaman göz ardı etmeyen AB ile ilişkiler kimi zaman donma noktasına gelirken, kurulan “ortaklık ilişkisi” ve Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin “adaylık statüsü” kazanmasıyla ilişkiler bugünkü boyutunu kazanmıştır. AB Türkiye ile ilişkileri sınırlı düzeyde tutarken Türkiye, ilişkilerin gelişmesi ve tam üyelik arzusuyla, Birliğe katılmak için üstlendiği tüm yükümlülükleri yerine getirmektedir [6].

1980'li yıllara kadar iyi gitmeyen ilişkiler 12 Eylül 1980 tarihinde yapılan askeri müdahale ile fiilen dondurulmuş, 16 Eylül 1986 tarihinde Türkiye-AET Ortaklık Konseyi'nin toplanması ile yeniden normale dönmüştür (Karlık, 1996: 686). Türkiye'de 1980 sonrası askeri rejimin sona ermesi ile demokrasi pekişmiş ve serbest piyasa ekonomisine geçiş için önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde Almanya Türkiye'nin başvurusunu ısrarla istememesine rağmen,⁴ Türkiye 14 Nisan 1987 tarihinde tam üyelik başvurusunu yapmıştır (Tekeli ve İlkin, 2000: 79). Uzun süre Türkiye'nin üyelik başvurusuna somut bir cevap vermeyen Avrupa Birliği, Körfez Krizi ile Birliğin Ortadoğu'daki çıkarları açısından Türkiye'nin jeopolitik önemini yeniden gündeme gelmesiyle, ilişkileri yumuşatma yoluna gitmiştir (Bozkurt, 2001: 265). 9-10 Aralık 1994 tarihinde Almanya'nın Essen şehrinde düzenlenen ve Türkiye'nin davet edilmediği Zirve toplantısı Sonuç Belgesi'nde; altı aday ülkeyi üyeliğe hazırlamak için Birlik tarafından gereken çabanın gösterileceği belirtilirken, Türkiye'den “ortak üye” olarak bahsedilmemiştir.⁵ Buna rağmen Gümrük Birliğine ilişkin çalışmaları devam ettiren Türkiye, Gümrük Birliği Anlaşmasını imzalamıştır. Birliğin Gündem 2000 belgesinde Türkiye dışında 11 ülkeyi aday ülke olarak açıklamasıyla inişli-çıkışlı bir seyir izleyen ilişkiler yeniden donma noktasına gelmiştir. Türkiye ile ilişkileri düzeltmek isteyen AB, hiçbir anlam taşımayan bir Avrupa Konferansına Türkiye'yi davet etmiş ve “Türkiye için Avrupa Stratejisi”ni 4 Mart 1998 tarihinde kabul etmiştir. 1998 Cardiff'te yapılan Zirve Toplantısında da Türkiye ile ilişkilerde olumlu tutumların devam etmesine karşın Türkiye'nin adaylığı konusunda herhangi bir somut teklif getirilmezken adaylık statüsü dışında çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Cardiff kararları doğrultusunda hazırlanan ilk Düzenli Raporda Türkiye, diğer aday ülkeler ile aynı statüde ele alınmıştır. 17 Ağustos depremi sonrası Yunanistan ile ilişkilerin olumlu seyir izlemesiyle yumuşayan ilişkiler Komisyon'un 13 Ekim 1999 tarihinde Türkiye'nin “aday” ülke olmasını teklif etmesiyle normale dönmüştür. Helsinki Zirvesiyle de Avrupa Birliği'ne *aday ülke* olarak kabul edilen Türkiye'nin bu başvurusunun, diğer aday ülkelerle eşit statüde değerlendirileceği belirtilmiştir.

2. KOPENHAG ZİRVESİ VE AVRUPA BİRLİĞİ'NE TAM ÜYELİK KRİTERLERİ VE EKONOMİK KRİTERLER

Maastricht Antlaşması, ekonomik ve parasal birliğe üyelik şartlarının neler olduğunu açık bir şekilde ortaya koyarken, Birliğe üye olmanın ilk şartını “Avrupalı devlet olmak” ifadesi ile tanımlamıştır. Fakat Birliğe yeni üye olacak ülkeler için üyelik şartları açık bir şekilde belirtilmemiştir. 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan *Kopenhag Zirvesi'nde* Avrupa Konseyi, Birliğin genişlemesinin Merkezi Doğu Avrupa Ülkelerini de kapsayacağını kabul ederek Maastricht Antlaşması'nın imzalanmasından sonra üye olmak üzere başvuran aday ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce yerine getirmesi gereken kıstasları belirlemiştir. “*Kopenhag Kriterleri*” olarak anılan bu kıstaslar; siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır.

⁴ Almanya'nın ısrarının nedenleri için bkz: M. Ali Birand, “*Türkiye'nin Avrupa Macerası 1959-1999*”, Doğan Kitap, İstanbul, 2000: 436/442.

⁵ Akdeniz Politikası başlıklı bölümde Türkiye'den “ticari ortak” olarak söz edilmiş, Türkiye'nin adı aday ülkeler ile değil de Mısır, Cezayir, Ürdün, Malta gibi Akdeniz ülkeleri ile birlikte anılmıştır.

Birliğin oluşmasında ülkelerin ekonomik koşulları ve çıkarları önemli rol oynadığından bir aday ülkenin, Avrupa Birliği'ne üye olabilmesi için, üyelik öncesinde bu kıstasları yerine getirmesi gerekmektedir. Bu kıstaslar günümüzde, Avrupa geleneğinin anayasası ve Avrupa geleceğinin pusulası olarak kabul edilmektedir (Çolak, 2003: 55). Bu kıstaslar: *Siyasi Kriterler, Ekonomik Kriterler, Topluluk Mevzuatının Benimsenmesidir.*

2.1. EKONOMİDE İŞLEYEN BİR PİYASA EKONOMİSİNİN VARLIĞI

İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı Kopenhag Ekonomik Kriterleri'nin ilk ve en önemli kıstasıdır. Bilindiği gibi, bir ülkenin gelişmişlik düzeyini veya iktisadi refahını belirleyen en önemli unsur ülke ekonomisinin sağlamlığıdır; yani *“bir ülkenin kullanmakta olduğu iktisadi modelin sağlığı, gelişmişliğini tayin eden en önemli öğedir,”* dolayısıyla bir ekonominin kullanmakta olduğu kaynak tahsis mekanizmasının niteliği bu ekonominin dışa açık olup olmaması (Akalin, 2002: 87), fiyatlar ve ticaretin liberalizasyonu ile mülkiyet haklarını da kapsayan uygulanabilir bir hukukî sistemin varlığı ve koruyucu yasal düzenlemelerin mevcut olması, pazara giriş ve çıkışlarda engellerin bulunmaması, makroekonomik istikrar, uygulanan ekonomik program üzerinde sağlanan uzlaş ve gelişmiş bir mali sektörün varlığı gibi unsurlar, *“bu iktisadi modelin sağlığını belirleyen öğelerdir”* (Akalin, 2002: 88).

1980 yılına kadar olan süreçte Türk ekonomisi *“Karma Ekonomi”* modelini benimserken, 1980'de yapılan reformla *“Serbest Piyasa Ekonomisi”* sistemi benimsenmiştir. Ancak bu dönemde Türkiye, ekonomide devlet müdahalesinin varlığı ve bu yapıda düzgün işleyişi sağlayacak kurumların yeterince etkin çalışmamasından kaynaklanan aksamalar yüzünden, devletçi/karma ekonomiden piyasa ekonomisine geçmeye çalışan ve bu süreci tamamlayamayan bir ülke konumundadır (DPT, 2000: 157). 1984 yılına kadar ekonomide, iç talebin karşılanması için, ithal edilen malların ülke içinde üretilmesini amaçlayan ithal ikamesine dayanan (Hiç, 1994: 81), yerli üretimin yapılamadığı durumlarda ancak ithalata izin veren bir ekonomi politikası izlenmiştir. Piyasa güçlerinin ekonomideki ağırlığının az olduğu bu dönemde, Türkiye'nin geleneksel ithalatı, ağırlıklı olarak enerji hammaddesi, makine ve ulaşım araçları ile kimyasal ürünlerden oluşan bir mal kompozisyonu çizmiştir. 24 Ocak 1980 tarihinde Uluslararası Para Fonu, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü ile Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların da desteğini alan, ekonomide köklü dönüşümleri amaçlayan kapsamlı bir istikrar ve yapısal uyum programı yürürlüğe konmuş, ithal ikameci sanayileşme stratejisi terk edilerek, ihracata dönük sanayileşme modeli benimsenmiştir. Bir yandan dışa açık bir politika uygulayarak ihracatını geliştirmeye çalışan Türkiye, diğer yandan da daha önce kurulmuş olan bazı endüstrileri (Hatiboğlu, 1993: 489–490) yabancı rekabete kapalı tutarak müdahaleci bir yaklaşımla yeni kurulan yerli sanayini, gümrük vergisi ve diğer eş etkili vergilerle korumuştur.

Türkiye ekonomisinin yapısı incelendiğinde; Cumhuriyet'in kurulmasıyla uygulanmaya başlayan *“Devletçilik”* politikasının bir gereği olarak devletin, özel sektörün girmedikleri alanlarda sosyal amaçlarla (Hiç, 1994: 96) toplum refahını gözeterek gerekli gördüğü ölçüde piyasaya girip özel sektöre rakip olduğunu, Kamu İktisadi Teşebbüslerini (KİT) kurarak üretim yaptığını, ya da finans sektöründen kamu açıklarının finansmanı için borçlanarak ekonomiye müdahale ettiğini görmekteyiz. Büyük ölçekli yatırım ve işletmecilik faaliyetleriyle kalkınma çabalarında gerekli alt yapıyı ve sermaye kaynağını oluşturma, temel mal ve hizmetleri üretme, işsizliği önleme, bölgelerarası dengesizlikleri giderme, nitelikli yönetici ve uzman kadrosu yetiştirme gibi konularda KİT'lerin Türkiye ekonomisine elbette katkıları olmuştur (Sarıaslan, 1994: 59). Ancak bu olumlu etkilerin yanında zamanla farklı bir görünüme bürünen, personel sayıları gereğinden fazla olan, verimsiz çalışan ve devlet sübvansiyonları ile ayakta kalabilen KİT'ler, birtakım mal ve hizmetlerin üretiminde tekel, bazılarının üretiminde ise piyasa belirleyicisi konumundadır. KİT'ler farklı sektörlerde ham madde, ara mamulü üretiminde faaliyette bulunurken; özel sektörde tüketime ve üretime

dönük mal ve hizmet faaliyetleriyle (Turanlı, 1995: 236) bankacılık, enerji ve temel sanayiler gibi pek çok sektörde ekonomik aktör olarak önemli rol oynamaktadır. Özellikle imalat sanayinde faaliyet gösteren KİT'lerde yatırım ve ara malları gibi basit tüketim mallarına kadar çok geniş bir alanda çeşitli mal ve hizmet üretimi yapılmaktadır [6]. Bazı kamu bankalarının tarım gibi belirli sektörlerle sübvansiyonlu kredi aktarması ve KOBİ'lere tercihli krediler vermesiyle söz konusu bankalarda "görev zararları" oluşmuştur. Ancak Hazine 2001 yılında kamu bankalarında zarar oluşturacak bu kredi ve sübvansiyonlara son vererek, 19 milyar dolar olan görev zararını tasfiye etmiştir. Yine görev zararları oluşumuna yol açan kanun ve kararname iptal edilerek bankacılık sektörünün sorunlu aktiflerinin çözümünü hızlandırıcı mekanizmalar hayata geçirilmiştir [7].

TOBB'un hazırladığı "Savurganlık Ekonomisi" [8] başlıklı raporda: Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin (KİT) açıkları, kamu sektörü borçlanma gereksiniminin önemli bir bileşeni durumunda olduğu, konsolide bütçeden yapılan transferler hariç tutulduğunda 1990-1999 döneminde işletmeciler KİT'lerin ve özelleştirme kapsamındaki kuruluşların açıkları toplamının 32,2 milyar dolar olduğu, bütçeden KİT'lere yapılan transfer ödemeleri de hesaba katıldığında açık tutarın 40 milyar dolara yaklaştığı belirtilmektedir. Ayrıca raporda KİT'lerin ekonominin dışı açılma sürecinde rekabet güçlerini hızla kaybettiği ve bugünkü şekli ile hem kamu finansmanı hem de serbest piyasanın işleyişi üzerinde olumsuz bir etki yaptığı belirtilmektedir. Raporda varılan sonuca göre; son yıllarda KİT'lerin ülke ekonomisine yük olduğu, zarar ettiği, modernleşme ve tevsî yatırımlarının yüksek faiz ödemeleri nedeniyle aksamasıyla bu kuruluşların teknolojilerinin çok eski olduğu için verimli çalışmadıkları, bunun da rekabet gücünü azalttığı ve özelleştirilmelerinin zorlaşmasına neden olduğu belirtilerek, KİT'lerin yeniden yapılandırılması ve bir an önce özelleştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Bulut, 2006:275).

Türkiye'de özelleştirme faaliyetlerine hız verilerek devletin aslî görevleri üstlenmesi ve piyasa ekonomisinin işleyişini düzenleyecek kurallara işlerlik kazandırması açısından 2000 yılı başında uygulamaya konulan "Enflasyonla Mücadele ve Ekonomik İstikrar Programı" ile 2001 Mayıs ayında bunun yerine uygulanmaya başlanan "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"nda da KİT'lerin yeniden yapılandırılması sürecinde temel düzenlemelere yer verilmiştir (Sayın, 2005: 36). IMF ile yapılan kredi anlaşmaları nedeniyle, KİT'ler hakkında takvime bağlı önlemler içeren "Niyet Mektupları ve Gözden Geçirmelerle" ilgili düzenlemeler de yukarıda sözü edilen önlemlerle paralellik taşımakta, ayrıca KİT'lerin yeniden yapılandırılması hakkında benzer önlemlerin yerine getirilmesi, Avrupa Birliği üyeliğine adaylık sürecindeki müzakereler nedeniyle hazırlanan "Ulusal Programlar" ile de üstlenilmiştir (Kurtuluş, 2003: 58).

2.1.1. Fiyatların Piyasada Serbestçe Belirlenmesi ve Ticaretin Liberalizasyonu

Yaşanan hızlı dönüşüm süreci mesafeleri kısaltmış, dünyayı elimizin altına getirmiştir. Eskinin klasik kalıpları, yerini "yeni ekonomi" olarak adlandırılan bambaşka bir ekonomiye devretmiş olup, enformasyon ve iletişim teknolojilerinde (EKT'de) yaşanan gelişmeler neticesinde her türlü haber ve bilgi bir yerden bir yere kısa zamanda ve düşük maliyetlerle aktarılabilir (Kayacan ve Alkan, 2005: 28), coğrafi uzaklıklar mal ve hizmetlerin elde edilmesini engelleyen ve sınırlayan bir faktör olmaktan çıkmıştır. 1980'lerden bu yana Küreselleşme sürecinde dışı açılan ülkeler, mal ve faktör hareketleri önündeki engelleri kaldırarak, piyasa mekanizmasının etkin işleyişine, sermayenin uluslararası alanda hareket etmesine, rekabet gücünün artmasına, teknolojinin ve teknik bilginin yayılmasına olanak sağlamıştır. Bu amaca yönelik olarak fikri mülkiyet haklarının korunması, rekabet hukukunun yaşama geçirilmesi, tüketicinin korunması, finans kesiminin uluslararası standartlara uygun bir yapıya kavuşturulması gibi küresel nitelikli düzenlemeler yapılarak küresel bütünleşmenin belirleyici niteliği oluşturulmuştur [9]. Bu süreçte bölgesel pazarların birbirleriyle olan bağları güçlenmiş ve uluslararası sisteme uyum sağlamak için belli başlı sanayileşmiş ülkeler, önemli

adımlar atarak kendi piyasalarını liberalleştirmek için gerekli olan ekonomi politikaları uygulamışlardır (TCMB, 2002: 10). Küreselleşme akımı sonucunda dünya ticareti 1980 yılında yaklaşık 2 trilyon dolardan 2000 yılında 6,2 trilyon dolara yükselmiştir. Bu artışa ulaşılmasında etkili olan temel faktörler iletişim ve bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve liberalleşme hareketidir” [10]. İktisat terminolojisinde Liberalizasyon kavramı genellikle piyasa güçlerinin karşılıklı etkileşimi, mal ticareti ve ülke içinde üretilen mallardaki arz-talep dengesini ifade etmek için kullanılır (Doğan, 2005: 10). Küreselleşmeye giden yolu açan, *uluslararası ticaretin liberalizasyonu* kavramı: “Siyasi otoritenin mal ve faktör hareketlerini yönlendirme etkinliğinin azaltıldığı, fiyatlama sürecinin piyasa mekanizmasına bırakıldığı bir grup politika değişikliği olarak tanımlanmaktadır. Çağdaş kalkınma ekonomisi anlayışı çerçevesinde de, *liberalizasyon (serbestleşme)* ile kastedilen: Ticaretin ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, bunu izleyen süreçte yurt içi piyasa faaliyetlerinin dışa açılması, piyasa güçlerinin fonksiyonlarını yerine getirebilmesi ve oluşan piyasa fiyatlarının üretimde kullanılan kaynakların fırsat maliyetlerini gösterebilmesi için ekonominin tüm piyasalarında mevcut engellerin kaldırılmasıdır” (Gökalp ve Baydur, 2004: 61).

Piyasaların liberalizasyonu, serbest piyasa ekonomisinin ön koşullarından biridir. Serbest piyasalarda alıcı ve satıcılar vergi, yardım, düzenleme, mal veya hizmetlerde, mülkiyet hakkı şeklinde hükümetin herhangi bir müdahalesi olmadan, fiyat üzerinde karşılıklı çıkara dayalı anlaşarak ticaret yapmakta serbesttir (Doğan, 2005: 9). İdeal serbest piyasada arz talep kanunu geçerli olduğundan, fiyatları ürünlere olan talep ve arz belirler. Piyasa ürünleri alıcılara, arz-talep dengesini sağlayan fiyatlarda, her alıcının ürüne olan ihtiyacına göre alım gücünün sınırları dâhilinde dağıtır (Doğan, 2005: 10). Gerçek hayatta ise tam olarak serbest ya da ideal işleyen bir piyasa mevcut değildir. Tam bilgilenmenin eksikliği, tekeli uygulamalar, karteller, vergiler ve hükümet düzenlemeleri bugün varolan büyük piyasaların çoğunluğunun denge noktalarını kaydırmaktadır (Doğan, 2005: 9).

Sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi çalışmaları 1980’de uygulamaya konan yapısal reform programıyla başlatılarak, ekonomide yapısal bir dönüşüm gerçekleştirilmiştir. İthal İkameci Kalkınma Stratejisinden, katı kurallara bağlı ve doğrudan parasal kontrollerin hâkim olduğu sistemden, dışa dönük, piyasa odaklı yaklaşımın hâkim olduğu açık bir ekonomik sisteme geçilmiştir (TCMB, 2002: 11). Bu çerçevede, fiyatlama sürecinin piyasa mekanizmasına bırakılması ve piyasa mekanizmasının işlerliğini bozacak müdahalelerden kaçınılması gerektiği anlayışı benimsenmiştir (Gökalp ve Baydur, 2004: 67). Sermaye hareketlerinin tamamen liberalleştirilmesi süreci 1989 yılında döviz piyasalarının kurulması ile tamamlanmıştır. Böylece döviz piyasası operasyonları ve uluslararası sermaye hareketleri tamamen liberalleştirilmiş ve Türk Lirası’nın konvertibilitesi sağlanmıştır. Bu gelişmeler mali derinleşmeye yol açmıştır [11]. Bu dönemdeki politikaların tümü liberalizasyon’a yönelik olmasına karşın eşgüdüm içinde uygulanamamıştır. Finansal serbestleşmenin tasarrufları artırması beklenirken, tasarruflarda önemli bir yükselişin gerçekleşmediği görülmüştür (TCMB, 2002: 36). Ülkede yüksek enflasyon ve giderek artan kamu açıkları, makroekonomik dengesizliklerin oluşmasına neden olmuştur. 1994 yılındaki mali krizden ve 1997 yılından itibaren uluslararası piyasalarda yaşanan krizlerden etkilenen Türkiye’de, ekonomide az da olsa canlanma belirtilerinin gözlenmeye başladığı bir dönemde 17 Ağustos depreminin yaşanması ekonomik faaliyetleri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu etkenler 1999 yılında GSYİH’nın reel olarak yüzde 5, GSMH’nın ise yüzde 6,1 oranında daralmasına neden olmuştur [12].

Türkiye’de genel olarak arz ve talep arasındaki denge, piyasa güçlerinin özgür etkileşimiyle kurulmaktadır. Bu bakımdan mal ticareti serbesttir ve ilke olarak fiyatlar piyasa güçleri tarafından serbestçe belirlenmektedir. Fiyatların oluşumunda devletin etkili olması, serbest piyasa yapısını olumsuz etkiler. Geçmiş dönemlerde ülkede özel sektörde üretilen mal fiyatlarının belirlenmesi her ne kadar liberal olarak görünse de; kamunun özel sektöre rakip

olarak piyasaya girmesi, fiyat mekanizmasının işleyişine müdahale etmesi, sınaî, iş gücü vs. piyasalarda kaynak dağılımında israfı yol açmış, özel sektörün sağlıklı gelişimini engellemiş, fiyatların arz talep dengesine göre oluşmasını engelleyerek ekonomik verimliliğin düşmesine yol açmıştır (Kılıç, 2004: 60). Kamunun hâkim olduğu sektörlerde üretilen birçok ara malı, özel sektörün kullandığı ara malı olması nedeniyle kamu fiyatlarındaki artışlar özel sektördeki maliyetleri artırmak suretiyle dolaylı olarak maliyet enflasyonuna neden olmuştur (DPT, 2000: 158). Özellikle de devletin hâkim konumda olduğu enerji sektörünün tamamında ve petrol ürünleri imalatının büyük bir kısmında fiyatların kamu otoritesi tarafından belirlenmesi, fiyatların piyasa güçlerince oluşumunu engelleyerek denge fiyatlarından saptırmıştır. Tüm sektörler bundan olumsuz etkilenmiş bu durum piyasa ekonomisinin işleyişinin bozulmasına neden olmuştur. KİT'lerin fiyatlama politikasında etkili olan kamu otoritesi, AB'de olduğu gibi, tarım sektöründe de fiyat desteği sağlayarak fiyatların oluşumuna müdahale etmektedir. Bu nedenle oluşan fiyatlar, arz ve talep arasındaki denge fiyatının piyasa güçleri tarafından belirlenmesinin uzağında gerçekleşmiştir.

Kamunun müdahalesi olmadan fiyatların piyasa koşulları çerçevesinde belirlenmesi, piyasadaki fiyat sapmalarını azaltmaktadır. Bu nedenle fiyat yapısında önemli bozulmalara neden olan tarımsal destekleme fiyatları sistemi, yerini doğrudan gelir desteği sistemine bırakmıştır (DPT, 2004: 18). Ürün alımı yapan kamu kuruluşları tütün ve şeker fiyatlarını belirlememekte, fiyatlar; piyasadaki arz ve talep tarafından belirlenmektedir. Geçmiş dönemlerde enerji sektörünün fiyat yapısında ve faktör dağılımında bozulmalara neden olan sübvansiyonlu enerji fiyatları; ise sosyal politika aracı olarak kullanılmıştır. Ancak yapılan düzenlemelerle enerji fiyatları ve KİT'ler tarafından üretilen malların fiyatları, reel maliyetleri daha iyi yansıtabilecek şekilde artırılmıştır (İlerleme Raporu, 2001: 39). Elektrik, telefon ve doğalgaz fiyatları bağımsız kurumlarca düzenlenmektedir.

Tüketici Fiyat Endeksi içerisinde fiyatları devlet tarafından belirlenen malların oranı, piyasaların liberalizasyon derecesini belirlemede önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir (Doğan, 2005: 10). Kamunun TÜFE sepetinde bir kısmı tarım ürünleri olan malların ve hizmetlerin çoğunun talep esnekliği sınıra yakın olmakla birlikte bu mal ve hizmetlerin, temel gereksinimi karşılamaya yönelik olmaları, devletin fiyatlar üzerindeki etkisini artırmaktadır (DPT, 2000: 158). Bu fiyatlar arasında sadece temel kamu hizmeti ücretleri değil; Kamu İktisadi Teşebbüsleri tarafından sağlanan hammaddelerin fiyatları da vardır. Kamu tarafından belirlenen fiyatların Tüketici Fiyat Endeksi sepetindeki payı, yüzde 25'den 2006 yılı itibarıyla yüzde 10.02'e düşürülmüştür (İlerleme Raporu, 2006: 26). Bu oran 2005 yılı itibarıyla toplam 711 mal içinde 111 mala karşılık gelmektedir (İlerleme Raporu, 2005: 56).

Piyasa ekonomisinin ve fiyat mekanizmasının, kaynakların ve yatırımların etkin dağılımını sağlamasında gereken şartlardan biri piyasalarda rekabetin var olması koşuludur (Hiç, 1994: 105). Gelişen ülkelerde ve Türkiye'de rekabet unsuru çoğu defa aksamaktadır (Kılıçbay, 1996: 81-107). Bu nedenle piyasayı düzenleyici ve denetleyici bağımsız kurumların varlığı liberal piyasa koşullarını sağlamada hayati bir role sahiptir (Doğan, 2005: 10). Gümrük Birliğinin getirdiği rekabet ortamı, fiyat mekanizmasının düzenli çalışması için eksik rekabeti önlemeye yönelik çıkarılan tüketicinin ve rekabetin korunmasına dair yasalar ve buna bağlı olarak kurulan Rekabet Kurumunun etkinliğinin artırılması, fiyatları rekabetçi bir piyasada daha liberal bir ortamda oluşturmaktadır (DPT, 2000: 159).

Türkiye'de özelleştirilmesi öngörülen KİT'lerin büyük bir kısmının piyasada rekabeti bozan ve bir müteşebbis gibi rol alarak faaliyet gösteren tekeller olduğu düşünülürse, yapılan özelleştirmelerin piyasa ekonomisine geçiş mantığı ile yapılması oldukça önemli bir husus arz etmektedir. Bu durum fiyatların özelleştirme sonrasında regüle edilmesi gereğini de ortaya koymaktadır. Singh ve Dhumale'a göre: bir ülkede özelleştirme sürecinde ve bu sürecin sonunda oluşacak ekonomik ortamda, rekabet ve regülasyon (rekabeti sağlayıcı yönde

düzenlemeler) politikalarının uygulanması gerekmektedir (Aktaş, 2003: 48). Bu bağlamda Türkiye’de özelleştirme adına sadece KİT’lerin tasfiye edilmesi özelleştirmenin yapılması için gerek ve yeter şart değildir. Aksi takdirde yapılan özelleştirmeler kamu harcamalarının finansmanına yönelik bir politika aracı olmaktan öteye gitmeyecektir. Bu regülasyonu sağlayacak yapının henüz Türkiye’de bütün alt kurumlarıyla olduğu söylenememekle birlikte, bu yapının oluşması için gerekli mevzuatın hazırlanıp hayata geçirilmesi bundan sonraki dönemde ekonominin AB normları çerçevesinde yapılması açısından önem arz etmektedir.

1999 yılında yapılan değişiklik ile özelleştirme ilk kez Anayasaya girmiştir (İyiboğurt, 1999:312). 1984 yılında başlatılan özelleştirme programı kapsamında KİT’lerin satışı ilk olarak 1985 yılında başlamış (Sarıaslan, 1998: 315), gelinen noktada özelleştirmeye ilişkin yasal düzenlemelerle ve yapılan özelleştirme çalışmaları ile ilerleme kaydedilmiştir. Enerji ihalelerinde darboğazın aşılması için Uluslararası Tahkim müessesesi düzenlenmiştir. İki adet GSM (Group Special Mobile) lisansının satışına ilişkin sözleşmeler 1998 yılında imzalanmış, 2000 yılı ilk çeyreğinde ise üçüncü GSM lisansının satışı gerçekleşmiştir. Bu satışlardan yaklaşık dört milyar dolar gelir elde edilmiştir (Çarıkçı, 2004: 315). Dikkate değer özelleştirme projeleri arasında yer alan akaryakıt dağıtıcısı POAŞ’ın 2000 yılı içerisinde yüzde 51 oranındaki hissesinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi sonucunda bugüne kadar yapılan en büyük özelleştirme uygulaması gerçekleştirilmiş, 2002 yılında ise kalan kamu hisselerinin İMKB’de satışı sonucunda POAŞ’da bulunan kamu hisselerinin tamamı özelleştirilmiştir [13]. TÜPRAŞ’ın yüzde 51 hissenin blok satışı ile Galata ve Mersin limanlarının yüzde 51’i ve Türk Hava Yollarının (THY) yüzde 53.57’sinin özelleştirilmesi başarıyla tamamlanmış, Türk Telekom’un yüzde 55 oranındaki hissesi de devredilmiştir. Böylece Türk Telekom kamu şirketi olmaktan çıkmıştır.

Özelleştirme için ayrılmış olan işletmelerin büyükçe bir kısmı satılmış olup, 1985 yılından bugüne kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 25 milyar \$ düzeyindedir. Özelleştirme hareketinin 1980’li yılların ortasında başlamış olmasına ve Hükümet’in özelleştirme konusundaki kararlılığına rağmen, özelleştirme konusundaki performans hedeflerin altında gerçekleşmiştir (DPT, 2004: 19). Özelleştirmeden elde edilen net gelirlerin az olmasının nedenleri arasında kuruluşların özelleştirilmesine yönelik yapılan hazırlıkların maliyetinin yüksek olması, elverişsiz piyasa koşulları ve potansiyel yatırımcıların ilgisizliği yatmaktadır (İlerleme Raporu, 2002: 45).

Enerji sektöründe elektrik ve gaz şebekelerinde devlet müdahalesini en aza indirmek için ilk adımlar atılmış, bu sektörün tam anlamıyla rekabete açılmasına yönelik yasa Mayıs 2001’de Resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Böylece elektrik sektöründe rekabete dayalı bir piyasanın oluşmasını ve kamu kesiminin regülasyon konusunda tek otorite olmasını sağlayacak gerekli altyapı oluşturulmuştur. Kanunun yürürlüğe girmesini takiben geçen 24 aylık hazırlık döneminden sonra yeni sisteme geçilmiş, Elektrik Piyasası Düzenleme Kurulu kurularak, piyasada serbest rekabet koşullarının oluşması sağlanmıştır (Çarıkçı, 2004: 316). Hükümet, 2000 yılında başlattığı tarım sektörü reformu ile 2001 yılında şeker ve tütün piyasalarında fiyatları serbestleştirerek bu sektördeki devlet müdahalesini en aza indirmeyi hedeflemiştir. 2003 yılı itibarıyla da hayvan yemi, süt ürünleri, hava alanı yer hizmetleri, petrol dağıtımı ve çimento sanayii gibi alanlardan tamamen çekilmiş; tekstil, turizm, et ve balık ürünleri ile deniz taşımacılığı alanlarında ise piyasadaki belirleyici konumunu özel sektöre devretmiştir.

Bütün İlerleme Raporlarında belirtildiği gibi; “Türkiye, serbest dış ticaret ve kambiyo rejimine sahiptir.” Fiyat kontrollerinin olmaması, malların fiyatlarının, faiz oranlarının ve döviz kurlarının piyasalarda serbestçe belirlenmesi ticari alanda Türkiye’de iç ve dış ticarete liberalizasyona aykırı bir durum olmadığını bir kanıttır. Serbestleşme konusunda, dış ticaret rejimi, Gümrük Birliği anlaşmasının yapılmasını müteakip, Topluluğun dış ticaret

rejimiyle esas olarak özdeş hale gelmiştir (İlerleme Raporu, 1998: 33). Gümrük Birliği ile dış ticaret, büyük ölçüde libere edilmiştir. Ayrıca dış ticarete haksız rekabetin önlenmesine yönelik AB ve DTÖ'nün (Dünya Ticaret Örgütü) normlarına uygun önlemler alınmıştır (DPT, 2000: 60–187). Böylece DTÖ ve AB'nin Ortak Ticaret Politikası çerçevesinde benimsenmiş kurallar ile uyumlu bir ticaret politikası Türkiye tarafından uygulanmaya başlamıştır (DPT, 2004: 18).

2.1.2. Firmaların Piyasaya Giriş ve Çıkışlarının Serbest Olması

Serbest piyasa düzeninde, isteyen herkes her türlü mal ve hizmet üretimini herhangi bir kısıtlama olmadan üretip, pazarlayabilmektedir. Bu piyasalarda üretim faktörlerinde tam akıcılığın (mobilité) olması, teşebbüslerin piyasaya giriş ve çıkışlarının önünde fiili veya yasal engellerin olmaması ve piyasadan çıkışların da maliyetsiz olması gerekmektedir. Yani herhangi bir firmanın, piyasadan çıkarken piyasaya giriş sürecinde harcamak zorunda kaldığı tutarın tamamını (normal kullanıcı maliyeti ile yıpranmaya karşılık gelen tutar düşüldükten sonra) geri toplayabilmelidir (Günel ve Özel, 2005: 65). Serbest piyasada rekabet; hem ülke ekonomilerinde hem de karşılıklı ticaret aracılığıyla dünya ekonomisinde, kaynakların optimum dağılımı ile etkin kullanılmasıyla toplumsal refahın artırılmasının en temel aracıdır (Çakal, 1996: 5). Rekabet politikaları oluşturulurken rekabetin işlerliğinde dikkat edilmesi gereken en önemli husus, piyasadaki firmaların sayısı ya da büyüklüğünün değil, piyasaya giriş çıkışların ne ölçüde kolay olduğu ve piyasadaki firmaların potansiyel rakiplerin baskısını ne ölçüde hissettiğidir (Günel ve Özel, 2005: 65). Rekabet kurallarının temel amacı piyasalarda rekabetin oluşabileceği ve rekabet kurallarının uygulanabileceği elverişli ortamlarda firmaların çalışmalarını sağlamaktır. Bu düzenin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için; piyasaya giriş ve çıkışlar serbest olmalı ve ekonomik aktörler kararlarını özgür iradeyle vermelidir.

Türkiye’de piyasa ekonomisinin işleyişi için hukukî çerçeve kurulmuştur. Piyasaya giriş ve piyasadan çıkış serbesttir; ayrıca doğrudan yabancı yatırım izne tabi olmasına rağmen bu izin genellikle verilmektedir (İlerleme Raporu, 1999: 23). Veriler incelendiğinde, işletme sektöründe yüksek bir giriş-çıkış oranı olduğunu ve piyasadan çıkış mekanizmasının yeterli ölçüde işlediğini görmekteyiz. İlerleme Raporlarında da Türk ekonomisi, piyasa giriş ve çıkışın yüksek olduğu bir ekonomi olarak nitelendirilmektedir. Nitekim Türk ekonomisinde piyasaya giriş ve çıkışın yüksek oluşu, piyasaya giriş ve çıkış rejiminin serbestliğini gösteren başka bir kanıttır (DPT, 2004: 19). Sermaye girişleri veya sermaye kazançlarının yurt dışına çıkarılması üzerinde miktar kısıtlamaları yoktur. Ancak “bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de büyük ölçüde oligopolcü piyasalar hâkim olduğundan piyasaya giriş ve çıkışta kısmen de olsa fiili engeller mevcuttur. Bunun da nedeni, bu tür piyasalarda üretilen malların özelliğine bağlı olarak ilk yatırım maliyetlerinin büyüklüğünün gerektirdiği yüksek sermaye miktarıdır” (DPT, 2000: 159). Monopollerde ise sanayiye stratejik girdi üreten veya halk sağlığını korumayı hedefleyen türde yasal engeller mevcuttur (DPT, 2000: 160). Bu alanlarda devlet tekel oluşturmuş; ancak bunların büyük kısmı özelleştirilmiştir. Özelleştirmenin yanı sıra Rekabet Kurumunun daha etkin işlemesiyle fiili olarak varolan piyasaya giriş çıkış engelleri ortadan kalkmıştır.

Piyasalara giriş önünde engel olmadığı halde, sınırlı kaynaklara sahip ve yeterli mevzuat bilgisi olmayan KOBİ’ler, gerek kuruluş gerekse de faaliyetleri sırasında, kamu kuruluşları ile olan ilişkilerinde bürokratik engellerle karşılaşmaktadır [14]. Ancak 2003 yılı Haziran ayında kabul edilen bir kanunla şirket tescil işlemleri kolaylaştırılmış ve elverişli hale getirilmiştir (İlerleme Raporu, 2004: 55). Doğrudan KOBİ’lere odaklanmış ve ihtiyaçlara göre düzenlenecek bir piyasanın yaratacağı sinerjinin KOBİ’lerin piyasaya girmeleri konusunda bir teşvik olacağı görüşünden hareketle Sermaye Piyasası Kanununun 40. maddesindeki yetkiye dayanılarak Borsa Dışı Teşkilatlanmış Menkul Kıymetler Piyasalarının Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik 18 Mart 2003 tarihinde

yayımlanmıştır (Kılıç, 2004: 60). Bu Yönetmeliğin amacı; başta küçük ve orta büyüklükteki işletmeler olmak üzere, gelişme ve büyüme potansiyeline sahip işletmelerin sermaye piyasalarından fon sağlamalarına imkân tanınmasıdır. Ayrıca yabancı şirketlerin piyasaya girişini daha da kolaylaştırmak adına, uluslararası tahkime⁶ izin veren anayasa değişikliği, parlamentodan geçmiş ve tahkim yasası kabul edilmiştir. Aynı zamanda karlı olmayan şirketlerin kapatılmasını kolaylaştırmak için, İcra ve İflas Kanununda yapılan değişiklikler Temmuz ayında kabul edilmiştir (Kılıç, 2004: 67). Özellikle bankacılık sektöründe, piyasadan çıkış, sıkı kurallara bağlanmış olup, hâlihazırda uluslararası ihtiyati standartlar daha sıkı uygulanmaktadır. Bu yeni yaklaşım, ekonomik açıdan yaşayabilirliği olmayan 19 mali kuruluşun tasfiye edilmesine yol açmıştır. Bu durum, bankacılık sektörünün tamamının sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasına katkıda bulunmuştur (İlerleme Raporu, 2002: 46). Ayrıca piyasadaki sapmaları kontrol etmek yükümlülüğünde olan bağımsız banka denetim kurumları da faaliyete geçmiştir (Doğan, 2005: 13).

İşleyen serbest piyasa ekonomisinin bir ülkede var olabilmesi için gerekli olan bir başka unsur da yabancı sermaye girişleri önünde engellerin bulunmamasıdır. *Tüm sektörler teorik olarak yabancılara açıktır ve yatırımlara verilen devlet yardımıyla, yabancı ve yerli yatırımcılar arasında ayırım yoktur* (İlerleme Raporu, 1998: 33). Ekonomistlerin son otuz yılda hızlı ve sürekli olarak gelişen ülkelerin bu gelişmede hangi şartların rolü olduğu konusu üzerinde yaptığı araştırmalar sonunda başta gelen etkenin siyasi istikrar olduğunda görüş birliğine vardıkları görülmüştür (Kılıçbay, 1999: 75). Uzun süreden beri oldukça liberal bir yabancı sermaye mevzuatına sahip olunmasına karşın [15], “devam eden siyasi istikrarsızlıklar ekonomide öngörülebilirliği azaltmış, oluşan makro-ekonomik istikrarsızlık ortamı yabancı sermaye girişini engellemiştir. Ancak son yıllarda yaşanan siyasi istikrarla beraber makroekonomik göstergelerin iyileşmesi, yatırım beklentilerini de olumluya çevirmiştir.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğinin 2004 yılı başında başlattığı “Ekonomik Barometre” anketi çalışmasında bu durum kendini göstermektedir. Avrupa Odalar Birliği Eurochambers’ın tüm üye ülkeler ile aday ülkelerde gerçekleştirmekte olduğu bu periyodik çalışma, tüm illerden ve bölgelerden 3 bin 517 firmanın katılımıyla sonuçlandırılmıştır. Ankette firmaların ciro, karlılık ve yatırım bakımından 2004 yılında oldukça iyimser oldukları görülmektedir. Yine iktisadi yönelim anketine göre yatırım yapmayı düşünen ülke sanayicilerinin oranı, anketin başladığı Ağustos 2003’de yüzde 12,9 iken Temmuz 2005’de yüzde 19,6’ya çıkmış, yatırım yapmayı düşünmeyenlerin oranı ise yüzde 35,1’den yüzde 26,7’ye düşmüştür” (Bulut, 2006: 301). 2002 yılında, yatırımların önündeki engellerin tespit edilmesi amacıyla yapılan çalışmalara dayanarak, piyasaya giriş ve çıkıştaki engellerin azaltılmasına ilişkin bazı önlemler alınmıştır. İşletmelerin kayıt işlemleri basitleştirilmiş, hızlandırılmış ve yabancıların istihdamı kolaylaştırılmıştır. Doğrudan Yabancı Yatırımlara ilişkin çerçeve kanununun kabul edilmesiyle bürokratik işlemler basitleştirilerek yeni şirketlerin kaydı için gerekli işlem sayısı üçe indirilmiş, tüm işlemlerin bir gün içinde tamamlanması sağlanmıştır.

2.1.3. Mülkiyet Hakları İle İlgili Yasal Bir Sistemin Bulunması ve Uygulanabilirliği

Piyasa ekonomisini belirleyen temel özelliklerden biri ferdi, toplumun temeli kabul eden “ferdiyetçi” bir anlayışa sahip olmasıdır ki bu görüşe göre; mülkiyet mutlak ve her insanın kendine ait bir mülkü vardır (Tosun, 1996: 8). Mal sahibine, sahibi olduğu mallar üzerinde tam bir denetleme ve kullanma hakkı verilmesi, tanınan bu hakkın da toplum tarafından korunması olarak tanımlanan özel mülkiyet için, değer taşıyan nesnelere alma, saklama, kullanma ve elden çıkarma hakkıdır da diyebiliriz. Bu nedenle “Mülkiyet Hakları”

⁶ Bu düzenleme, enerji, telekomünikasyon ve altyapı sektörlerinde işletmelerin özelleştirilmesini kolaylaştırmakta ve şimdiye kadar ekonominin büyüklüğü ve potansiyeli göz önüne alındığında çok düşük düzeyde olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları önündeki önemli bir engeli ortadan kaldırmaktadır (İlerleme Raporu, 1999: 23).

bir iktisadi sisteme damgasını vuran en kritik kurumsal yapı taşıdır (Akalin, 2002: 99). Mülkiyet hakkı, sadece mal ve üretim araçlarını değil, aynı zamanda patent, telif hakkı gibi kazanımları da kapsamaktadır.

Piyasa ekonomisinin işletilebilmesi demokrasi yanında, hukuk devletinin varlığına ihtiyaç duymaktadır (Akalin, 2002: 94). Piyasanın hukuka (bireysel haklara), özel mülkiyete ihtiyacı vardır, bu nedenle özel mülkiyet, hukuk devleti ve piyasa ekonomisinin birbirleri ile dayanışmasını sağlayan ortak paydasıdır ve neticede piyasa ekonomisi ve müteşebbisler, kendi varlıklarını özel mülkiyet kurumuna borçludur (Akalin, 2002: 95–102). Hukukun üstünlüğünün tam olarak uygulanabilmesi için yasal sistemin var olması gerekir. Hukukun üstünlüğü ilkesinin benimsenmesi; kişi başına düşen milli geliri, okuma yazma ve bebek ölüm oranlarını, sözleşmelerin devamlılığını, mülkiyet haklarının korunmasını, sınaî mülkiyet haklarının oluşturulmasını ve korunmasını, ticari uyuşmazlıkların çözümüyle yerli ve yabancı yatırımcı hareketleri alanında önemli bir gösterge niteliği taşımaktadır (Doğan, 2005: 14).

Türkiye’deki hukuk sistemi ile ilgili olarak bütün İlerleme Raporlarında “*Yasal sistemin ve mülkiyet haklarına ilişkin düzenlemelerin*” var olduğu vurgulanmaktadır. Ancak yine de sistemden kaynaklanan sorunlar 2006 ilerleme raporunda şöyle sıralanıyor: Ticari mahkemelerin göreceli olarak yavaş işlediği, yetkili makamların ve mahkemelerin aldığı kararlarının icrasında zorlukların devam ettiği, adli personelin eğitiminde zaman zaman yeterli olmadığı, fikri mülkiyet hakları dâhil, mülkiyet hakları konusundaki mevzuatın uygulanması yerinde olmadığı belirtiliyor.

2.1.4. Fiyat İstikrarı ve Sürdürülebilir Kamu Maliyesi İle Makro Ekonomik İstikrarın Varlığı

İşleyen bir piyasa ekonomisinin sağlanabilmesi için gereken bir diğer faktör olan Makro Ekonomik İstikrar: Ekonomi ile ilgili gelişmeleri daha iyi değerlendirip başarılı stratejiler oluşturarak; maliyet, faaliyetler ve satış konularında daha etkin yönetim kararları almaya olanak sağlar (Doğan, 2005: 14). Makro ekonomik istikrarın sağlanmasında ekonomi dış etkenlere karşı esnek olmalı ve kırılmalık sergilememelidir. Ekonomik göstergeler istikrar tesis etme yönünde düzenli bir grafik dâhilinde ilerlemelidir (Doğan, 2005: 15).

Makro ekonomik istikrarın Türkiye’de 1970’li yıllardan beri sağlanamamasının nedenlerinden biri olan enflasyon, 1980 yılında oldukça yüksek düzeylere ulaşarak, son 30 yıldır Türkiye’nin ekonomik performansını zayıflatan en önemli etkenlerden biri olmuştur. Bu dönemde; petrol fiyatlarının artması ve yanlış ekonomik kararların uygulanması, tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesini engellemiştir. Devletin ekonomideki ağırlığı nedeniyle kamu ve özel sektördeki iktisadi dengelerinin bozulması, kamu maliyesi açıkları ve cari açıkların artmasına neden olmuştur. Artan kamu açıklarının finansmanının borçlanarak ya da para basma yoluyla finanse edilmesiyle ortaya çıkan parasal genişlemelerle birlikte KİT ürünlerine sıkça yapılan zamlar, devalüasyonlar ve ücret artışları enflasyonu tetiklemiştir (Özer, 1998: 8–9). “Enflasyon, Türk lirasına güveni zedeleyerek dolarizasyon ile nominal ve reel faizlerin yüksek seyretmesine neden olmuştur. Tasarrufların yüksek seyreden faizler nedeniyle yatırımlara dönüştürülememesi kamu sektörü borçlanma gereğini arttırmıştır. Yüksek reel faizler karşılığında borçlanması, özel sermayenin istihdam yaratıcı faaliyetlerden mali yatırımlara kaymasına neden olmuştur. Bu durum kamu maliyesindeki yapısal dengesizliklerin başlıca nedenlerindedir. Toplam gelirlerde faiz ödemeleri ve konsolide bütçe yatırım harcamaları ile aynı oranda bir artış görülememesi sonucunda, kamu kesimi toplam borçlanma gereksiniminin GSMH’ye oranı sürekli yüksek düzeylerde seyretmiş, buna bağlı olarak iç borç stoku hızla artmıştır. 1994 sonrasında faiz dışı bütçe her yıl fazla vermiştir. Ancak bu durum tek başına ekonomiyi ve kamu maliyesini istikrara kavuşturmada yeterli olmamıştır” (DPT, 2000: 160–163).

1997 yılı sonunda Güneydoğu Asya ülkelerinde ortaya çıkan finansal kriz, 1998 yılı ortasında çıkan Rusya krizi ile yılsonunda yaşanan politik istikrarsızlık, 1999 yılında yaşanan

deprem felaketleri, 2001 yılındaki mali kriz, 2003 yılındaki Irak Krizinin etkisi ve artan finansman maliyetleri, sürdürülebilir bir kamu finansmanına ulaşılmasına yönelik çabaları engellemiştir (İlerleme Raporu, 2002: 43). 5 Nisan 1994 kararlarından sonra enflasyon yüzde 105 ile doruk noktasına ulaşmış, 1997 yılı içerisinde tarımsal destekleme fiyatlarının ve kamu kesimi ücretlerinin artırılmasına ilişkin Toplu iş sözleşmelerinde geriye dönük endeksleme uygulaması, enflasyonda hızlı bir yükselmeye neden olmuştur. Rusya krizi ise önemli ölçüde kısa vadeli sermaye kaçışına neden olurken, faiz oranlarının 1998'in sonlarına doğru yükselmesine sebep olmuştur. Bu yükselme, özel yatırımları bastırırken, kamu açığını finanse etmenin maliyetini büyük ölçüde artırmıştır (İlerleme Raporu, 1999: 17). Marmara depremi ise Türkiye'nin en büyük Sanayi bölgesinin zarar görmesine neden olmuştur. Üretimdeki geçici kesinti, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyerek, 1999 yılında reel GSYİH'da yüzde 5,1'lik bir azalmaya neden olmuştur. Türkiye ekonomisi 1994'te yaşanan mali krizin etkilerini üzerinden atmak üzereyken ikinci mali krizi 2001 yılında Türk Lirasının büyük değer kaybı ile yaşamış, GSYİH'dan 55.5 milyar dolar kaybetmiştir (Karluk, 2002: 30).

Enflasyon 2003'de siyasi istikrarın sağlanması ve tek parti hükümetinin kararlılığı sayesinde gerileyerek TÜFE'de 31,7 olmuştur. Türk Lirasının değerindeki düşüşün etkilerinin ortadan kaybolması hükümetin uyguladığı sıkı maliye ve bütçe politikaları, kamu sektöründe ücret artışlarının sınırlandırılması, geriye dönük ücret endeksinden ileriye dönük ücret endeksine geçilmesi, Türk Lirasının öteki para birimlerine karşı güçlü konumu, TC. Merkez Bankası'nın fiyat istikrarını sağlamaya yönelik kararlılığı, iç talebin fazla baskın olmaması, kamu kesiminin enflasyonla uyumlu fiyat politikası uygulaması, tarım fiyatlarındaki düşüş gibi etkenler enflasyonu 2004 yılı ortasında tek rakamlı hanelere indirmiştir. TÜFE, 2004'ün ilk yarısında önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında yüzde 12 olmuş, enflasyon 2005'in ilk yarısında yüzde 8 civarında sabitlenmiştir (İlerleme Raporu, 2004: 54). Böylece Türkiye'de, kronik hale gelen ve geçmiş dönemlerde hükümetlerin bir türlü düşüremediği enflasyon sorunu serbest piyasa ekonomisi önünde engel teşkil etmekten çıkmıştır (İlerleme Raporu, 2004: 51–52).

Türkiye'de bugüne kadar TCMB'nin para politikasını uygulamasını zorlaştıran faktörlerin başında kamu açıklarının finansmanı sorunu gelmiştir. Kamunun mali yapısı, enflasyonun en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Bu sorunun temelinde KİT'lerin görev zararları, artan kamu harcamaları karşısında yeterli düzeyde vergi geliri elde edilememesi ve mali reformun yapılamaması yatmaktadır. TCMB, oluşan kamu açıklarının finansmanını sağlamak için, Hazineye açtığı kredilerle ya da para basma yoluyla kamu açıklarını finanse etmeye çalışmıştır. Bu nedenle Türkiye'de para politikasında etkinlik ve para otoritesi konusundaki netlik tam anlamıyla sağlanamamış, sonuçta para politikası maliye politikasının etkisinde kalarak yürütülmüştür (Orhan ve Erdoğan, 2002: 45). Bu durum mali sektörün esas görevi olan tasarrufların üretken yatırımlara kanalize edilmesini engelleyerek, piyasaları arbitraj ve menkul kıymet plasmanına yöneltmiştir. Böylece rant ekonomisi büyümüş ve reel ekonomi dışlanmıştır (İlerleme Raporu, 1998: 22). Bu sonuçlara engel olmak amacıyla 25 Nisan 2001 tarihli ve 4651 sayılı kanunla, kamu açıklarının finansmanı ve hazineye kısa vadeli avans verilmesi kaldırılmıştır. Böylece TCMB, para politikasının yürütülmesi ve fiyat istikrarının sağlanması konusunda tek yetkili kurum haline gelmiştir.

Kamu mali kesiminde sürdürülen yapısal reformlar, kamu finansman dengesini sağlamayı, orta vadede topluma daha iyi hizmet sunmayı ve vergi yükündeki eşitsizliği gidermeyi hedeflemektedir. Kamu mali yönetiminde şeffaflık ile vergi politikasında yeniden yapılandırmayı ve tam otomasyonu amaçlayan Kamu Mali Yönetimi Projesi 1997 yılında uygulamaya konmuştur. Bu amaçla sürdürülen reformlar tarım, sosyal güvenlik, kamu mali yönetimi ile şeffaflık, vergi politikası gibi alanlarda halen daha devam etmektedir. Gelinek noktada 2006 ilerleme raporunda da belirtildiği gibi: "kamu finansmanının konsolidasyonu yolunda gitmektedir. Yüzde 6,5 oranındaki 2005 faiz dışı fazla hedefi aşağı yukarı

tutturulmuş; genel bütçe açığı 2004’de GSYİH’nın yüzde 5,7’si iken, 2005’de yüzde 1,2’sine düşürülmüştür bu oran AB standartlarına uygundur. Genel olarak, mali konsolidasyon güçlüdür. Çeşitli derecelendirme kuruluşları Türkiye’nin notunu yükseltmiştir. Mali şeffaflığın artırılmasına yönelik tedbirler devam ettirilmiştir. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu başta olmak üzere, kabul edilen mevzuatın uygulanmasına önem verilmiştir. Etkinliği ve şeffaflığı artırmak üzere, Maliye Bakanlığı bünyesinde pek çok eşgüdüm ve kontrol birimi kurulmuştur. Genel olarak, mali şeffaflık artmıştır.”

2.1.5. Ekonomik Politikanın İşleyişinde Temel Bir Uzlaşmanın Sağlanması

Piyasa ekonomisinin sağlanabilmesi için diğer bir parametre de siyasi, sosyal ve iktisadi aktörlerin yürütülen ekonomi politikası hakkındaki fikir birliğidir (Doğan, 2005: 15). Makro ekonomik istikrar siyasi istikrar ile doğrudan bağlantılı olup “toplumsal uzlaşma” gerektirir (İyiboğurt, 1999: 110). Ekonomik istikrar üzerinde sağlanan uzlaşma, piyasa ekonomisinin performansını artırarak, “yüksek enflasyonu düşürmenin maliyetini de dengeli ve adaletli dağıtır” (İyiboğurt, 1999: 174). Ani hükümet değişiklikleri, ekonomi politikası hakkında fikir birliğinin eksikliği gibi siyasi dengesizlikler de makro ekonomik politikaların güvenilirliğini yıpratarak istikrarsızlığa yol açar (Doğan, 2005: 15). Siyasi istikrar, siyasi iktidarların ve hükümetlerin uygulayabildikleri güçlü iktisadi ve sosyal politikalar sayesinde uzun vadeli programların uygulanmasına olanak sağlar, kişilerin ve kurumların kararlarında bir “güven havası” yaratır, ekonomide “öngörülebilirliği” artırarak rasyonel kararların verilmesini sağlar, kalkınma için gerekli yatırım ortamını oluşturur (Kılıçbay, 1999: 75).

Türkiye, 1990’lı yıllar boyunca iç pazara katılmak ve onun düzgün işleyişini sekteye uğratmamak için gereken makroekonomik istikrar derecesine ulaşamamış, bu dönem boyunca makroekonomik istikrarı sağlamak ve sürdürmek için gereken reformları sonuçlandırmaya yönelik girişimlerde başarılı olamamıştır. Bunun bir nedeni, politik istikrarsızlık olurken başka bir nedeni de, belli başlı politik, toplumsal ve ekonomik güçler arasında ekonomik strateji konusunda kalıcı bir uzlaşma sağlanamamasıdır (İlerleme Raporu, 1998: 22). Nitekim 1990’lardan itibaren yapılan hükümet seçimlerinde çoğunluk sağlanamadığından hiçbir parti tek başına iktidara gelememiş, bu süreç boyunca koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Aralarında görüş ayrılığı bulunan ve sürekli değişen koalisyon hükümetleri ile muhalefet başarılı bir politika izleyememiştir. Ekonomik programları istikrarlı bir şekilde yürütemeyen hükümetler siyasi istikrarsızlığa ve ekonomik bunalımların yaşanmasına sebep olmuştur. 1998 İlerleme Raporu’nda Komisyon, sık sık hükümetlerin değişmesinden dolayı yaşanan siyasi istikrarsızlığın Türk ekonomisine verdiği zararı önemle vurgulamıştır. Bu durum, genel anlamda Nisan 1999’daki parlamento seçimlerine kadar sürmüştür. Sonuçta Mecliste rahat bir çoğunluğa sahip, gecikmiş yapısal reformları gerçekleştirmek ve 1990’lar boyunca Türk ekonomisini felç eden yüksek düzeylerde kronik enflasyon ile kamu açıklarını indirmek için güçlü bir siyasî taahhüt içinde olan 3 partili bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu 3’lü koalisyon enflasyonu 2002 yılına kadar tek haneli rakamlara çekme hedefiyle, IMF ve Dünya Bankası destekli ekonomik politikaları uygulayarak (İlerleme Raporu, 1999: 22), önemli ekonomik reform tekliflerini parlamentodan geçirmiştir. Koalisyon hükümeti daha önce hiç görülmemiş bir uzlaşmayı sürdürürken, koalisyon içindeki anlaşmazlıklar ülkede yeni bir krizin çıkmasına neden olmuştur. Uygulanan ekonomik program ve reformlar gecikmiş, yaşanan zorluklara rağmen hükümet, ekonomik programa bağlı kalmaya ve kararlaştırılan önlemleri uygulamaya devam etmiştir. Hükümet, krizin sebep ve sonuçlarının belirlenmesi için Ekonomi Bakanlığının yönetimini güçlendirerek enflasyonun düşürülmesi ve kamu maliyesinin yeniden dengeye kavuşturulması amacıyla IMF ile yapılan stand-by düzenlemesi çerçevesinde yeni bir ekonomik program hazırlamıştır. “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” olarak adlandırılan reform paketi, ekonomideki devlet müdahalesinin azaltılması, mali sektörün konsolidasyonu ve yapısal reformların hızlandırılması üzerinde yoğunlaşmıştır. (İlerleme Raporu, 2001: 36). Kasım 2002’deki erken genel seçimler sonrasında parlamentoda

ilk kez güçlü bir çoğunluğa sahip tek partili bir hükümet göreve gelmiş, yapısal reformları kuvvetle desteklediğini belirterek, bir önceki hükümet tarafından hazırlanan mevcut reform programını uygulamaya devam etmiştir (İlerleme Raporu, 2003: 43). 2001 yılından bu yana sunulan Katılım Öncesi Ekonomik Programlar, daha önceki kısa vadeli ve günlük politika kararlarından ziyade daha fazla orta vadeli ve kurallara dayalı bir politika yaklaşımına geçildiğini göstermektedir (İlerleme Raporu, 2004: 50).

2.1.6. Finansal Sektörün İşlevselliğini Yerine Getirmesi

Finans sektörü, Türkiye milli geliri içinde önemli bir paya sahip olmakla birlikte, hızlı bir gelişme ve çağdaş teknolojileri kullanma sürecine girmiş olup, Türkiye ekonomisini ileri götüren bir yapıdadır. Türkiye’de finansal sektör henüz büyüme aşamasında olduğundan gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında küçük ve sığdır. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelere göre Türkiye’de finansal sektör ortalamasının üzerinde bir büyüklüğe sahiptir.

Ekonominin liberalleşmesiyle izlenen yeniden yapılanma sürecindeki gelişmelerden önemli ölçüde etkilenen finans sektörü, 1980’den sonra hızlı bir gelişme göstermiştir. Finansal serbestleşme süreciyle 1981’de faizler üzerindeki sınırlandırmalar kaldırıldı, 1981 yılında Sermaye Piyasası Kanunu çıkartıldı, 1984’te döviz alım ve satımı serbestleştirildi, 1986’da İMKB’ye işlerlik kazandırıldı, 1989’da döviz işlemleri ve sermaye hareketleri tamamen serbest bırakıldı ve 1995 yılında altın borsası açıldı (Karluk, 2002: 392), 2001 yılında Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası kuruldu. Finansal piyasalarda leasing, factoring gibi yeni finansman teknikleri ise 1989 yılında Türk Lirası’nın konvertibl olması ve kambiyo kontrollerinin kaldırılmasıyla uygulanmaya başlamıştır (Şamiloğlu, 2002: 318). “Bu dönemde dış ticaret hacminde ve sermaye hareketlerinde önemli artışlar olmuş, mali piyasalarda tasarrufların artmasına bağlı olarak derinleşme sağlanırken, 1990/2000 arasında konsolide bütçe harcamalarının dağılımında en önemli artış borç faiz ödemeleri kaleminde olmuştur. Kamu kesiminde oluşan iç borç yükü faiz ödemelerinin hızlı artışı 1993 yılından itibaren belirgin biçimde hissedilirken, iç borç stoku hızla büyüyerek 1990’lı yıllarda her sene yapılan net iç borçlanmayla GSMH’nin yüzde 50’sini aşan bir tempoda sürdürülmüştür. Kamunun gayrisafi borç miktarı 2004 sonunda yüzde 76,9’dan; 2005 sonunda yüzde 69,6’ya düşmüştür. İç borç faiz ödemelerinin, GSMH’ya oranı ise 1990’ların başında sadece yüzde 2 civarındayken, artan iç borçlanma temposuna paralel olarak 2001’de yüzde 22’ye kadar yükselmiştir. İç borç servisinin olağanüstü büyüklüğü ekonomik istikrarsızlık için önemli bir kaynak oluşturmuş, yurt içi tasarrufların sabit sermaye yatırımlarına dönüştürülmesi kısıtlandığından ekonominin büyüme potansiyeli daralmıştır (Bulut, 2006: 323). Bu bozuk finansal yapıya ek olarak kamu bankaları, görev zararları dolayısıyla verimsiz çalışarak önemli ölçüde devlete yük olmuştur. Ulusal tasarrufların değerlendirilmesi hususunda önemli yeri olan, gerek bankalar ve gerekse diğer banka dışı mali sektörün önündeki sorunların aşılması ve temel görevlerini yerine getirebilmeleri, ülkenin büyümesi için hayati öneme sahiptir. Bu nedenle söz konusu bankaları mali istikrar ve disipline kavuşturarak, sermaye yapılarını güçlendirmek amacıyla verimli olmayan bankaların tasfiye edilmesini de öngören “İstanbul Yaklaşımı” adı altında Finansal Yeniden Yapılandırma Programı (FYYP) başlatılmıştır. Bu kapsamda Vakıf Bank’ın özelleştirmesi için gerekli hazırlıklar devam ederken, Emlak Bankası kapatılmış, Halk Bank ve Ziraat Bankası ortak bir uzman yönetime devredilerek siyasi müdahaleler azaltılmaya çalışılmıştır. Ayrıca şube sayısında indirime gidilen bu bankalara senet verilerek borçlarının azaltılması yoluna gidilmiştir.

2.2. BİRLİK İÇİ REKABETÇİ BASKILAR VE PİYASA GÜÇLERİ İLE BAŞA ÇIKABİLME KAPASİTESİ

2.2.1. Türkiye’de Beşerî⁷ ve Fizikî Sermayenin Durumu

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş “*ekonomik modernleşme*”, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş “*ekonomik post modernleşme*” veya “*enformatikleşme*” süreci olarak nitelendirilmektedir. Günümüzdeki dönüşümü diğer dönemlerden ayıran fark, yeni ekonomik sürecin *küreselleşme, dijitalleşme, insan kaynakları ve AR-GE* gibi itici güçlerle desteklenmesidir. Enformasyon ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı değişim süreci, dünya ekonomisindeki gelişmelerle birlikte 21. Yüzyıl’ın “*Enformasyon Çağı*” olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Bilginin üretim sürecindeki kullanımının artmasıyla, sanayi ürünleri eski değerini kaybetmeye başlamıştır. Sanayi Toplumundan “*Bilgi Toplumu*’na” geçiş olarak nitelenen bu değişim süreciyle toplumların ve ekonomilerin yapısı değişime uğramıştır. Bu nedenle 19. yüzyıl ekonomisindeki klasik üretim faktörleriyle bugünün iktisadi olaylarını açıklamak artık mümkün değildir. Global dünyanın ortaya koyduğu hızlı değişim, klasik üretim faktörlerinin önemini kaybetmesine neden olmuştur. Alvin-Heidi Toffler’ın da vurguladığı gibi; Hammadde, emek, zaman, mekân, sermaye öteki girdilere olan ihtiyacı azalttığı için, bilgi her şeyi ikame etmekte, ileri bir ekonominin merkezi haline gelmektedir. Bu süreç devam ettikçe bilginin değeri hızla artmaktadır. Bu nedenle yeni ekonominin temel taşı *şirketler* değil *bireylerdir*. Ekonominin kazandığı bu yeni boyut literatürde “*Yeni Ekonomi*” kavramı ile ifade edilmektedir. Yeni ekonomide üretilen ürün ve hizmetlerin en önemli özelliği, bilginin temel üretim faktörü olmasıdır. Yeni ekonomide sermaye ancak; bilginin bir fonksiyonudur. Bu nedenle şirketlerin zenginlik kaynağı klasik üretim faktörleri değil *beşerî sermayedir*. İktisadi ve sosyal hayatta ana unsur, *insan* faktörüdür. İnsan unsurunu hesaba katmadan ekonomik olaylara yön vermek artık mümkün değildir.

Ülkelerin sahip olduğu nüfus; beşerî sermayenin kaynağını oluştururken, beşerî sermayenin niteliği *eğitimle* gelişmekte ve şekillenmektedir. Eğitim, bireyler açısından yüksek bir yaşam düzeyi sağlarken, toplum açısından da gelişme ve ilerlemenin, kalkınmış ülkeler arasında yer almanın başlıca yoludur. *Gelişmiş bir toplumla geri kalmış bir toplum arasındaki temel fark, ülkelerin sahip oldukları beşerî sermayenin niteliği ile beşerî sermayeye yapılan yatırımların miktarı arasındaki farktır*. Tüm bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, ekonominin uygun bir büyüme oranına ve kalkınma düzeyine ulaşması ve *uluslararası piyasalarda rekabet gücü* elde edebilmesi için, artık sadece fiziksel yatırım araçları yeterli değildir. Beşerî sermaye (nitelikli insan gücü) olmadan söz konusu büyüme, kalkınma, rekabet gücü, verimlilik ve kârlılık arttırılamaz. Bu nedenle beşerî sermaye yatırımları, ekonomilerin başarısı için olmazsa olmaz bir durum arz etmektedir. İşin gerektirdiği nitelikte yetenek ve eğitime haiz beşerî sermayeye sahip olmak ülkeleri uluslararası sıralamada öne çıkaran bir faktördür. Kısaca; *ülke ekonomilerinin başarısı, ülkelerin sahip olduğu insan gücü kaynaklarının nitelikleri ile sınırlı ve doğru orantılıdır*.

Türkiye’de nüfusun ve işgücünün eğitim düzeyinde gelişmeler görülmekle birlikte, örgün ve yaygın eğitim sisteminin nitelik ve nicelik olarak geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Son dönemde eğitim harcamaları artmış ve eğitimde bir takım reformlar yapılmıştır. Hükümetin, eğitim harcamalarında toplam harcamaları yüzde 8,8’den, yüzde 12,4’e yükseltmesi, sadece büyümekte olan genç nüfusun artan harcamalarını değil, aynı zamanda eğitimin içeriği ve kalitesini de yansıtmaktadır (İlerleme Raporu, 2006: 27). Birçok meslekteki eğitilmiş işgücünün işsizliği önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Ancak yürütülen reform kapsamında Ülkemizde eksik istihdam sorununu çözmek, işgücü piyasası aksaklıklarını gidermek işsizliği azaltmak için genç, özürlü, vasıfsız ve uzun dönemli işsizler

⁷ Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Murad Kayacan; Nuran Alkan, *Türkiye’de Beşerî Sermayenin Ekonomik Değeri ve Avrupa Birliği Ülkeleri İle Karşılaştırılması*, TC. Ziraat Bankası Yayınları, İstanbul, Temmuz, 2005.

için aktif işgücü piyasası programları çerçevesinde politikalar geliştirip uygulamaktadır. Nitekim Türkiye'nin son yıllarda elde ettiği kalkınma hızının Avrupa ülkelerinin birkaç katından fazla olduğu düşünüldüğünde ve yaşam standartları ile diğer ekonomik göstergeleri içeren istatistikler incelendiğinde bir önceki döneme göre daha ileride olduğu açıkça görülmektedir.

Türkiye, büyük potansiyelle gittikçe güçlenip büyüyen bir ekonomiye sahip, demografik olarak genç nüfusa sahip bir ülkedir. Nüfusun hızla artması ve genç karakterli olması, bir yandan çalışma çağındaki nüfusun artmasını sağlarken, diğer taraftan da her yıl işgücüne katılan nüfusun artmasına sebep olmaktadır. Türkiye'nin nüfus büyüklüğü o denli dikkat çekicidir ki, nüfusun önemli bir bölümünü genç yaş grubu oluşturmaktadır. Nüfusun genç yapıda olması ülkemiz için kayda değer bir "avantaj" yaratmaktadır.

Türkiye'nin fizikî sermaye yapısı son 20 yıl itibariyle incelendiğinde; ihracat kompozisyonundaki malların sınıflandırılmasında 1980 yılında yüzde 73,6 olan doğal kaynak yoğun malların payı 2000 yılında yüzde 16,6'ya gerilemiştir. Orta derecede teknolojiyle üretilen malların ihracatının payı 1980'de yüzde 4,7 iken, 2000 yılında bu oran yüzde 16,7 olmuştur. Türkiye'nin ihracatının günümüzde yarısından çoğunu düşük teknoloji yoğun mallar oluşturmaktadır. Son yirmi yılda düşük teknoloji yoğun malların ihracat içindeki payı yüzde 20,9'dan yüzde 55,4'e yükselmiştir. Türkiye'nin ihraç ettiği mallar arasında yüksek teknoloji yoğun ürünler en düşük paya sahipken bu grubun ihracatı 1980 yılında yüzde 0,8, 2000 yılında yüzde 11,3'e ulaşmıştır. Yıllar itibariyle yaşanan gelişmeler Türkiye'nin ihracat yapısını dünya trendine çok yaklaştırmıştır [16]. Sabit sermaye yatırımları açısından durum incelendiğinde dikkati çeken nokta, GSMH içinde 1980'li yıllarda yüzde 10 civarında olan kamu kesimi sabit sermaye yatırımları payının, izlenen ekonomik politikalar çerçevesinde ciddi biçimde gerilemesidir. Özel kesim sabit sermaye yatırımları ise tüm beklentilere, teşviklere ve kredilere rağmen istenilen düzeyde değildir. 1993–1998 döneminde GSMH'nın yüzde 19'u civarında olan özel kesim sabit sermaye yatırımları 1999'da yüzde 15,9 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında bu payın yükselmesi beklenmekteyken gerçekleşme yüzde 15,6 olmuş, izleyen yılda ise daha da gerileyerek yüzde 12,7 düzeyinde gerçekleşmiştir.

2.2.2. Hükümet Politikalarının Rekabet Edebilirliği Etkileme Gücü

Dünya Ekonomik Forumu adlı uluslararası araştırma enstitüsünün her yıl yayımladığı Global Rekabet Raporu (Global Competitiveness Report)'nda rekabet gücü, *bir ülkenin ekonomik refah ve yaşam standardını yükseltebilmesi için gerekli ekonomik güç* olarak tanımlarken; Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü (International Institute for Management Development: IMD) rekabet gücünü; *bir ülkenin katma değerinde sürekli artış yaratabilecek bir çevre oluşturabilme yeteneği* olarak tanımlamaktadır. Rekabet gücü; bir ülkenin, serbest piyasa koşullarında ürettiği malların, diğer ülke mallarıyla fiyat ve kalite açısından ulusal ve uluslararası pazarlarda rekabet edebilir düzeyde olmasıdır. Rekabet gücü sadece dışarıya mal satma ve dış ticaret dengesini sağlama yeteneği değildir [17]; bir ülkenin gelir ve istihdam düzeyini artırabilme ile yaşam kalitesinde kabul edilebilir sürekli artışlar sağlayabilme ve aynı zamanda bir ülkenin ürettiği ürün ve hizmetleri uluslararası pazarlara sunarak uluslararası pazarlardaki payını artırabilme yeteneğidir [18].

Devletin ekonomideki ağırlığı ve ekonomiye müdahalesi ulusal anlamda rekabet gücünü belirleyen firma dışı unsurların başında gelirken, uluslararası rekabet gücünü belirleyen firma dışı etkenler arasında; uluslararası ticaret sistemi, tüketicilerin bilinç düzeyi, iş piyasalarındaki esneklik düzeyi, ülke içi ekonomik istikrar, ülkenin doğal kaynakları, hukuk sistemi, piyasadaki rekabet düzeyi ve mali piyasaların gelişmişlik düzeyi gibi faktörler gelmektedir (Aktan, 2003: 36–37). Uluslararası rekabet gücünün artırılması; beşerî ve fizikî sermayenin geliştirilmesine, teknolojik değişimlere hızla uyum sağlama yeteneğine, "çeşitli sektörlerdeki verimlilik performansına" (Çivi, 2001: 23–25) ve yüksek reel ücretlere sahip olan iktisadi faaliyetlere ülke kaynaklarının yönlendirilmesi yeteneğine bağlıdır [19]. Yüksek rekabet gücünün

kazanılması, ülkenin ekonomik büyümesini de hızlandıracaktır. Uluslararası İşletme Geliştirme Enstitüsü (Institute for Management Development-IMD) tarafından her yıl yayımlanan Dünya Rekabet Gücü Sıralaması'nda da Türkiye'nin 2005 yılı sıralamasındaki değişim, son dönemde alınan tedbirlerin etkisini ortaya koymaktadır. Küreselleşme sonucunda rekabetin dünya ölçeğinde giderek şiddetlendiği günümüzde, ülkeler küresel piyasalardan daha fazla pay almak için rekabet güçlerini artırma konusunda yoğun gayret göstermektedir. Avrupa Birliği Lizbon Stratejisi kendine hedef olarak 2010 yılında dünyanın en rekabetçi ekonomisi olma hedefini koyarken, Türkiye de bir aday ülke olarak bu süreçten etkilenmektedir [20].

Rekabet politikası, işleyen bir piyasa ekonomisinde ekonomik aktörleri rekabeti bozucu uygulamalara karşı koruyarak, piyasalarda rekabet koşullarının oluşmasını sağlayan, ulusal firmaların uluslararası rakiplerine karşı rekabet güçlerini artırarak büyümelerine imkân sağlayan devletin aldığı her türlü kamu politikası araçları olarak tanımlanabilir. Rekabet politikası yalnızca rekabeti azaltan uygulamaları kapsamamaktadır. Serbest piyasa ekonomisini "tam rekabet" koşullarına yaklaştırmayı hedefleyen rekabet politikasının temel amacı; eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri önleyerek etkin kaynak dağılımını sağlamak, bir yandan rekabeti ve ekonomik verimliliği artırmak; öte yandan piyasa ekonomisinin fonksiyonel işlerliğini sağlamaktır [21]. Uluslararası ticareti engelleyen, devlet uygulamalarını kaldırmaya çalışan ticaret politikası ile yurtiçinde rekabeti kısıtlayan uygulamaları kaldırmaya çalışan rekabet politikası, birbirlerini tamamlayan politikalar (Aktaş, 2003: 48). Ülkede uygulanan rekabet politikaları yalnızca belirli bir piyasa ya da endüstriyi dikkate almamalı, bütün ekonominin rekabetçi yapısını dikkate alarak "bütüncül" bir biçimde uygulanmalıdır. Böyle ülkelerin zayıf bir rekabetçi altyapıya sahip olduklarının unutulmaması gerekir (Günel ve Özel, 2005: 78). İstikrarlı bir makroekonomik ortam oluşturmak için uygun rekabet ortamının oluşturulması devletin aslî görevidir. Bir ekonomideki rekabeti koruyan mevzuat ve bunları hayata geçiren kurumların varlığı; ekonomik aktörlerin uzun dönemli fizikî sermaye ve teknoloji yatırımlarının temel belirleyicisi olacaktır. Bu bağlamda Rekabet Kurumu'nun çalışmaları tatminkâr olarak devam etmiş ve Kurum'un piyasadaki rolü özelleştirme süreciyle daha da desteklenmiştir (İlerleme Raporu, 2006: 29). Ayrıca GB'nden sonra pek çok alanda AB Müktesebatına uyum çalışmalarına başlayan Türkiye, rekabet politikası konusunda dış ticaret mevzuatımız ile Topluluk mevzuatını uyumlu hale getirmiştir.

2.2.3. Üyelik Öncesi AB İle Sağlanan Ticari Entegrasyonun Hızı

NAFTA ve Asya-Pasifik'ten daha kapsamlı ve daha güçlü bir yapıya sahip olan AB; ekonomik birlik oluşturma düşüncesinin yanında siyasi birliği de hedefleyerek yeni bin yıla girerken tarihte yaşanacak olan en büyük genişlemeye zemin hazırlamıştır. Bu nedenle Avrupa Birliği, paylaşılan ideallerin ve ortak ekonomik, politik ve sosyal davranış kurallarının temelinde dünyadaki en büyük bütünleşme hareketi olma özelliğini sürdürmektedir. AB ile siyasal ve ekonomik bütünleşme yolunda ilişkileri canlandırma gayreti (Kazgan, 1999: 174) bir yandan ithalat ve ihracatta serbestleşme derecesini artırırken, diğer yandan da AB ile sağlanan ticari entegrasyonun hızını artırmıştır. İki taraf içinde sanayi ürünlerinde gümrükleri tamamen sıfırlayan Gümrük Birliği anlaşması, AB ile olan ticari ilişkileri önemli ölçüde artırmıştır.

1980–1989 döneminde paranın dış değeri yarıya düşürülmüş, ticaret serbestleştirilerek ihracat her şekilde özendirilmiştir (Hatiboğlu, 1996: 6). Uygulanan dışa açık büyüme politikalarıyla, 1980'de 2,9 milyar dolar olan ihracat 2004'de 63,0 milyar dolara ulaşmış, ihracatın GSMH'daki payı yüzde 5'ten yüzde 14'e, Türkiye'nin ihracatında AB'nin payı ise yüzde 49,5'ten, yüzde 56,6'ya ulaşmıştır. Mal ihracat ve ithalatı 2005 yılında yüzde 3 civarında artarak GSYİH'nin yüzde 54'üne denk bir düzeye gelmiştir. Türkiye'nin ihracattaki ürün kompozisyonu ve ülke yelpazesinin genişlemesi Türk ekonomisinin dünya ekonomisine ve Avrupa Birliği'ne yüksek derecede uyum sağladığının diğer bir kanıtıdır.

2.2.4. Ekonomideki Küçük Firmaların Varlığı ve Yaygınlığı

Küreselleşen dünyada ülkeler; ekonomik ve siyasi yönden daha güçlü olmayı hedeflediklerinden, ekonomik bütünleşmelerin dışında kalmadan sürekli büyüyen dünya ticaretinden pay alma çabası içindeler. Bu bütünleşmelerde ve dış pazarlara açılmada diğer işletmelerden farklı özellikleri olan KOBİ'ler ön plana çıkmaktadır [22]. KOBİ'ler genel olarak; 1–100 arası işçi istihdam eden işletmeler küçük, 100–500 arası işçi çalıştıran işletmeler ise orta büyüklükteki işletmeler olarak kabul edilmektedir (Müftüoğlu, 1998: 84). Bütün dünya ülkelerinde KOBİ tanımına giren işletmeler ekonomide önemli bir büyüklüğü temsil etmektedir. KOBİ'ler; istihdamda, yatırımda, katma değerde ve ihracatta önemli paylara sahiptir. [23]. Türkiye ekonomisi içerisinde de KOBİ'ler önemli bir ağırlığa sahiptir. Ancak Türkiye'de KOBİ'lerin toplam istihdam içindeki payı, toplam yatırım içindeki payı, toplam ihracat içindeki payı ve toplam aldıkları kredi içindeki payı AB üyesi ülkeler olan Fransa ve Almanya'dan düşüktür. Bunun sebebi Türkiye'de KOBİ'lerin finansal sorunların kaynağını oluşturmasıdır. Bu sorunlar Asya ve Rusya krizi ile daha belirgin bir hal alarak derinleşme eğilimi göstermiştir [24]. “Türkiye'de toplam işletmelerin yüzde 99,5'ini KOBİ'ler oluşturmaktadır. İstihdamdaki payı yüzde 61,1, yatırımlardaki payı yüzde 56,5, yaratılan katma değerdeki payı yüzde 37,7 olan KOBİ'lerin aldıkları kredi Türkiye'de yüzde 4 olurken, Fransa ve Almanya'da bu oran yüzde 40 düzeyindedir [25]. Ancak son yıllarda Türkiye'de bankacılık sektörü borç verme olanaklarını genişlettiği için, KOBİ'lere yönelik finansman olanakları iyileşmiştir (İlerleme Raporu, 2006: 29).

SONUÇ

Avrupa Birliği ile özellikle ekonomik açıdan yoğun ilişkiler içinde olan ve yaklaşık yarım asırdır Birlik ile sıcak ilişkilerini devam ettiren Türkiye, 1999 Helsinki Zirvesiyle Birliğin genişleme sürecine dâhil edilmiş aday ülkeler arasına katılmıştır. Ancak Türkiye ile müzakerelere başlanması için, Kopenhag kistaslarının yerine getirilmesi gerektiği belirtilmiştir. AB tarafından tam üyeliğin önkoşulu olarak gösterilen Kopenhag ekonomik kistaslarının sağlanması elbette Türkiye için olumlu bir gelişmedir; ancak bu koşullar sadece AB tarafından istenildiği için değil, Türk halkının refahının artırılması için (Emirhan ve Gün, 2001: 59) ülkemiz açısından önemli bir unsurdur. Bugüne kadar Türkiye, uyum çalışmalarını katılım müzakerelerinin başlatılmaması nedeniyle, diğer aday ülkelerden farklı olarak tek taraflı yürütmüştür. Türkiye'nin yürüttüğü çalışmaların, aslında aday ülkelere uygulanan prosedür çerçevesinde, katılım müzakerelerinin açılmasından sonra yapıldığı dikkate alındığında, kaydedilen ilerlemenin ve gelinen noktanın önemli olduğu düşünülmektedir. Bu durum, Türkiye'nin konuya verdiği önemi ortaya koymaktadır. Uyum çalışmalarına verilen önem uzun süredir devam eden adaylık sürecinin en kısa zamanda tam üyelik ile sonuçlanması yönündeki beklentiden kaynaklanmaktadır. Yapılan hukuki nitelikli ortaklık anlaşmalarına istinaden ve AB'nin kendi inanılabilirliği için, Türkiye'nin reform çabalarını desteklemesi gerekmektedir [26].

AB'nin Türkiye ile ilişkilerinde “Türkiye’ye bakışı konusunda ortak, sürekli devamlılık arz eden bir karar yoktur. AB ülkelerinin siyasal yaşamlarındaki el değiştirmelere paralel olarak Türkiye’ye bakış açısı da değişebilmekte, bu değişiklik bir ülkeden diğerine olabildiği gibi, aynı ülke içinde de ortaya çıkabilmektedir. Bunun en somut örneğini Almanya’da görmek mümkündür. Hıristiyan Demokrat lider A. Merkel’in Türkiye’ye imtiyazlı ortaklık önerisine yine Alman İktidarının tepkisi ortadadır.” Kısacası her dönem değişiklik arz eden boyutuyla Birlik içinde Türkiye karşıtı bir lobi mutlaka bulunmaktadır [27].

Ekonomik bakımdan Türkiye’ye göre fazla avantajları olmayan Doğu bloku ülkelerin Avrupa Birliği’ne alınması için müzakerelerin başlatılmasının Komisyon tarafından önerilmesi dikkatleri başka bir noktaya çekmiştir ki bu sorun aslında Türkiye’nin din, kültür ve kimlik sorunudur (Bozkurt, 1997: 328). Türkiye’nin avantajlarını optimize ya da maksimize edecek olgu, AB’nin kendi kimliğini ve geleceğini belirleme sorunu ile iç içe bir görüntü vermektedir (Baydarol, 2003: 223). Türkiye’ye yönelik tutumda Avrupa Birliği’nin genişleme stratejilerinin Yunanistan, Kıbrıs meselelerinin ve özellikle de altını ısrarla çizmek gerekir ki Türkiye’nin coğrafya ve nüfus olarak büyük bir ülke olmasının ve tam üyelik halinde AB içi dengelerin sarsılacağı kaygısının da etken olması (Şen ve diğerleri, 1999: 9), Birliğe katılımı engelleyen diğer unsurlardandır. Bu nedenle Türkiye’nin AB’ne tam üyelik için başvurusu şimdiye kadar adaylık statüsü elde etmiş tüm ülkelere tanınan adaylık statüsünden farklı bir nitelik taşımaktadır. Türkiye AB ile 48 yıllık bir geçmişe sahip olmasına ve 1996 yılında diğer hiçbir aday ülkeye uygulanmayan Gümrük Birliği’ni kabul ederek uygulamaya başlamasına karşın, Birlik tarafından diğer aday ülkelerden daha avantajsız ve olumsuz bir konumda farklı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu yaklaşım tarzı AB’nin samimiyeti konusunda bazı ciddi endişelere neden olmaktadır (Emirhan ve Gün, 2001: 57).

AB’nin genişleme sürecinde, Türkiye’nin diğer aday ülkelerle ekonomik-sosyal göstergelerinin 1997–2000 yılları itibariyle karşılaştırılmasının yapıldığı, AB üye ülkeleri ve AB’ye aday ülkelerin ekonomik-sosyal kistaslarına göre performanslarının değerlendirildiği ekonometrik birçok çalışma yukarıda savunduğumuz bu görüşü destekler niteliktedir. Bu çalışmalardan birinde: 1997 yılı itibariyle Türkiye büyük bir ekonomiye sahip, iktisadi olarak oldukça iyi ekonomik performans sergileyen bir ülkedir. İngiltere, İtalya, İrlanda, Norveç, Portekiz, Hollanda, Danimarka ve Avusturya’nın ekonomik performansları ise göreceli olarak

Türkiye'den daha kötüdür. Polonya, Macaristan, Estonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya'nın durumu ise şöyle özetlenmektedir: "Tam üyelik için tarih alan aday ülkeler, Türkiye'den daha kötü bir performansa sahiptir. Büyüme ve gelir dağılımında; Türkiye her iki yılda da beşinci sırada bulunurken, ilk dört sırada; Almanya, İngiltere, İtalya ve Fransa yer almaktadır. Türkiye dışındaki aday ülkelerin skorları ise Türkiye'den daha kötüdür" (Atan ve Özağ, 2003: 18-21).

Bir başka çalışmada; ise Kopenhag ekonomik kıstasları ele alındığında, pazar şartlarına uyum yeteneği açısından Türkiye'nin Bulgaristan ve Romanya'dan daha geride olmadığı; ayrıca Maastricht kıstasları açısından ekonomik istikrar programı çerçevesinde Türkiye'nin, enflasyon, faizler, devlet borçlanmaları oranlarındaki tüm yetersizliklere rağmen, gerçekleştirdiği iyileşmeler olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Diğer ekonomik göstergeler dikkate alındığında Türkiye'nin; örneğin, tarımın toplam istihdam içindeki payının (yüzde 33,2) Romanya'dan (yüzde 37,7) daha iyi olduğu, işsizlik oranları ve büyüme performansları açısından, yine bu ülkelerden daha iyi olduğu sonucuna varılmaktadır [28]. Ayrıca Türkiye'nin dinamik ve eğitilmiş genç nüfus yapısının AB için olumlu bir unsur olduğu da vurgulanmaktadır. Nitekim İlerleme raporları incelendiğinde Türkiye'nin konumu "*serbest piyasa ekonomisi ve mevzuat ortamı açısından Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine göre ileri bir ülke*" olarak özetlenmiştir (Kaleağası, 2003: 183).

Ekonomik kıstaslar açısından Piyasa ekonomisinin güçlendirilmesini ve ekonominin rekabet gücünün artırılmasını hedef edinen Türkiye, bu çerçevede, özelleştirme yoluyla devletin ekonomideki ağırlığını azaltmış, özel girişimciliğin güçlendirilmesi ve serbest piyasa işleyişini olumsuz etkileyen hukuki ve iktisadi belirsizliklerin giderilmesi içinse özel bir çaba harcamıştır. Makroekonomik politikaların belirlenmesi ve uygulanması sürecinde AB ile diyalogun güçlendirilmesine önem veren Türkiye, Makroekonomik ortamın daha da istikrarlı ve öngörülebilir hale getirilmesini sağlamıştır. 1980 yılından itibaren uygulanmaya başlayan serbest piyasa ekonomisi'nin sürdürülebilir kılınmasına ilişkin çalışmalar, her ne kadar Türk ekonomisi üzerinde olumsuz etkilere neden olan birçok mali kriz, deprem felaketi ve 1990 sonrası ortaya çıkarak süreklilik arz etmeye başlayan siyasi bunalımlarla sekteye uğramışsa da; 2004 İlerleme Raporu'nda belirtildiği gibi son 5 yılda, siyasi müdahalelerin azaltılması, modern ve kurallara dayanan bir ekonomi için gerekli yasal ve kurumsal çerçevenin oluşturulması konusunda önemli bir ilerleme sağlandığı [29], aynı şekilde 2003 İlerleme Raporu'nda da atılan adımların iyi işleyen bir piyasa ekonomisine ulaşma hedefine katkıda bulunduğu ve bu yönde önemli bir ilerleme kaydedildiği belirtilmiştir [30].

AB karşısında diğer aday ülkelere tanınan haklarla eşit haklar elde etmek Türkiye'nin en doğal talebidir. ***Eşit ve onurlu üyelik ancak eşit ve onurlu adaylık statüsü ile sağlanabilir. Türkiye her ne şekilde olursa olsun üyeliği değil, yalnızca ve ancak eşit ve onurlu bir üyeliği kabul edecektir*** (Emirhan ve Gün, 2001: 59).

KAYNAKÇA

- Akalın, G. (2002) *Türkiye’de Ekonomik Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş*, Ankara: Akçağ Yayınları No: 438.
- Aktan, C. (2003) *Türkiye’de Üretim ve İstihdama Yönelik Ulusal Rekabet Gücü Politikası*, Ağustos, 2003.
- Aktaş, C. (2003) *Gelişmekte Olan Ülkelerde Rekabet Politikası: Bir Çerçeve Çalışması*, Ankara: Yayın No:0114.
- Atan, M. ve Özağ, F. (2003) *Avrupa Birliği’nin Genişleme Sürecinde Türkiye ve Diğer Aday Ülkelerin Ekonomik / Sosyal Performanslarının Karşılaştırılması*, Ankara: Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 2/2003, 9–27.
- Baydarol, C. (2003) *AB sürecinde Medeniyetler Buluştuğunda*, İstanbul: Universal Yayınları.
- Bilgin, K. (1993) *Üye Ülkelerin Deneyimleri Açısından Türk Kamu Yönetiminin Avrupa Topluluğu’na Uyumu*, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Bozkurt, V. (2001) *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Vipaş Yayınları.
- Bozkurt, V. (1997) *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Alfa Yayınları, Yayın No: 378.
- Bulut, C. (2006) *Ekonomik Yapı ve Politika Analizi Türkiye Ekonomisi Performans Değerlendirmesi*, İstanbul: Der Yayınları 387.
- Çakal, R.. (1996) *Doğal Tekellerde Özelleştirme ve Regülasyon*, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Sektör Programları Dairesi, Yayın No: DPT: 2455.
- Çarıkçı, E. (2004) *Türk Dünyasında Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye – AB İlişkileri*, Ankara: Akçağ Yayınları / 535, Ekonomik Araştırmalar 10.
- Çilbant, C. (1999) *T.C. Marmara Üniversitesi Kurucu Rektörümüz Prof. Dr. Orhan Oğuz’a Armağan*, İstanbul: Yayın No: 640.
- Çivi, E. (2001) *Rekabet Gücü: Literatür Araştırması*, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt.8, Sayı.2.
- Çolak, F. (2003) *AB Giriş Sürecinde Bankalarla İlişkiler ve Türkiye Ekonomisi*, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu.
- Dağı, İ. (1997) *İnsan hakları ve Demokratikleşme: Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Siyasal Boyut*, Ankara: İmge Yayınları.
- DİE, (1980) *Türkiye ve Avrupa Ekonomik Topluluğu İlişkileri Genel Bakış ve Karşılaştırmalar*, Ankara.
- Doğan, G. (2005) *Kopenhag Ekonomik Kriterleri ve Türkiye*, Brüksel: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları; 185.
- DPT, (2000) *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyon Raporu*, Ankara: DPT Yayınları, Yayın No:2545-ÖİK:561.
- DPT, (2004) *Türkiye’nin Üyeliğinin AB’ye Muhtemel Etkileri*, Ankara.
- Emirhan, P. ve Gün, R. (2001) *Avrupa Birliği’nin Gelişme Perspektifi Açısından Türkiye’nin Ekonomik ve Siyasi Durumu: Konverjans (Yakınlaştırma) ve Kopenhag Kriterleri Bazında Makro Göstergelerin Karşılaştırmalı Analizi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 3, Sayı:3.
- Gökalp, F. ve Baydur, M. (2004) *Serbest Ticaret Politikasının Deneyimi: Bir Başarı Öyküsü mü?* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 6, Sayı 4.
- Günalp, B. ve Özel H. (2005) *Rekabet Politikalarının Esasları*, Siyasa, Yıl:1, Sayı:1, Bahar.
- Hatiboğlu, Z. (1993) *Gelişme İktisadi ve Türkiye İktisadi*, İstanbul: Beta Basım Yayım, Yeni İktisat ve İşletme Yönetim Dizisi No:5.
- Hatiboğlu, Z. (1996) *İktisatçılarımız Neyi Bilmiyor?*, İstanbul: Beta Basım Yayım.

- Hiç, S. (1994) *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- İKV, (1995) *Ankara Anlaşması ve Katma Protokol Metinleri ve Ekleri*, İstanbul: İKV Yayınları.
- İyibozkurt, E. (1999) *Küreselleşme ve Türkiye*, Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları.
- Kaleağası, B. (2003) *Avrupa Yolunun Haritası, Brüksel Seyir Defteri*, Dünya Yayıncılık-202.
- Karluk, R. (1996) *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: İMKB 4. Baskı.
- Karluk, R. (2002) *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Beta Basım Yayın, Avrupa Birliği Dizisi; 3.
- Karluk, R. (2002) *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Kayacan, M. ve Alkan, N. (2005) *Türkiye’de Beşerî Sermayenin Ekonomik Değeri ve Avrupa Birliği Ülkeleri İle Karşılaştırılması*, İstanbul: TC. Ziraat Bankası Yayınları.
- Kazgan, G. (1999) *Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, 1. Küreselleşmeden 2. Küreselleşmeye*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kılıç, M. (2004) *Türkiye-AB İlişkileri: Kopenhag Kriterleri çerçevesinde Türkiye Ekonomisinin Uyumu (1999-2003)*, İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıçbay, A. (1999) *21. Yüzyılın Türkiye’sinde Çağdaşlaşma*, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Kılıçbay, A. (1996) *Karma Ekonomide Özel ve Kamu Sektörleri Arasındaki İlişkiler*, İstanbul: Türkiye’nin İktisadi Gelişme Meseleleri, Cilt I.
- Kurtoğlu, Y. (2003) *Cumhuriyetin 80. Yılında KİT’ler*, Ankara: Hazine Dergisi Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı.
- Müftüoğlu, T. (1998) *Türkiye’de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Sorunlar ve Öneriler*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Orhan, O. ve Erdoğan, S. (2002) *Para Politikası*, İstanbul: 1.Baskı, İsf.Avcılar Ofset.
- Özer, M. (1998) *Türkiye’de Enflasyon ve Mikro Düzeyde Etkileri*, İktisat Dergisi, Sayı 379.
- Sariaslan, H. (1994) *Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Finansal Sorunları: Çözüm İçin Bir Finansal Paket Önerisi*, Ankara: TOBB Yayını.
- Sariaslan, H. (1998) *KİT’ler ve Özelleştirme, Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz*, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu, Turhan Kitabevi.
- Sayın, E. (2005) *Konsolide Bütçe Transferleri İçinde KİT Transferlerinin Yeri (1995-2004)*, Ankara: Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu.
- Şamiloğlu, F. (2002) *Küreselleşme Sürecinde Türkiye’nin Finansal Kaynak Sorunu*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Şen, F. ve Akkaya, Ç. ve Güntürk, R. (1999) *2000 Yılında Eşiğinde Avrupa ve Türkiye*, Çınar Ofset, Cumhuriyet Kitapları.
- TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, (1999) *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Ankara.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2000) *Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa’ya Türkiye’nin Yaklaşımı*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Tosun, E.(1996) *Türkiye’de “Kamu Kesimi Ve Özel Kesim” Ayırımının Normatif ve Reel Planda Önemi ve Sınırları*, Ankara: T.C Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu.
- Turanlı, R. (1995) *Türkiye’de Serbest Rekabetin Gelişmesini Engelleyen Faktörler*, İstanbul: İTO Yayınları No: 1995/9.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, (2002) *Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri*, Ankara.

Internet Kaynakları

- [1] <http://www.ikv.org.tr/abtarihce.php>
- [2] <http://www.ikv.org.tr/tarihce.php>
- [3] <http://www.dtm.gov.tr/ab/TABgb/1.htm>
- [4] <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1108>
- [5] <http://www.dtm.gov.tr/ab/TABgb/gbertesindeuyumcalismalari.htm>
- [6] <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=19>
- [7] http://www.bddk.org.tr/turkce/mevzuat/fhktt/23_aralik_genel_gerekce.doc
- [8] http://www.belgenet.com/eko/tobb_savurganlik.html
- [9] <http://www.ntvmsnbc.com/news/31042.asp?cp1=1>
- [10] <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/strateji/I-1.htm>
- [11] <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2004/doviz1.htm>
- [12] <http://www.abgs.gov.tr/>
- [13] <http://www.oib.gov.tr./yayinlar/yayinlar.htm>
- [14] <http://www.dtm.gov.tr./ead/DTDERGI/nisan98/kobi.htm>
- [15] http://www.tek.org.tr/dosyalar/REKABET_GUCU_VE_YABANCI_SERMAYE_YATIRIMLARI.pdf
- [16] <http://www.dtm.gov.tr/ead/strateji/Strateji.doc>
- [17] <http://www.rekabet.gov.tr/word/sempozyum/muglasempozyum.doc>
- [18] <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/yeni-rekabet/kavram.htm>
- [19] <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/yeni-rekabet/kavram.htm>
- [20] <http://www.dtm.gov.tr./ead/DTDERGI/nisan2004/Lizbon.htm>
- [21] <http://www.canaktan.org/hukuk/rekabet-hukuk/desteklenmesi.htm>
- [22] <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan2002/kobi.htm>
- [23] <http://www.kobinet.org.tr/hizmetler/bilgibankasi/finans/004.html>
- [24] <http://makdis.pamukkale.edu.tr/Mak2.htm>
- [25] <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekimdergi2004/Beytullah.htm>
- [26] <http://www.e-akademi.org/default.asp>
- [27] <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=19>
- [28] <http://www.e-akademi.org/default.asp>
- [29] <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=52>
- [30] http://www.geocities.com/ceteris_tr2/karluk_tonus.doc